

ÚJABB AVAR KORI LELETEK VESZPRÉM MEGYÉBEN II.

A Nemesvámos-Kapsa utcai avar kori sírok

A nemesvámosi avar kori sírok közlésével tovább folytatjuk az utóbbi évtizedek során, Veszprém megyében előkerült avar kori sírok, temető részletek korpusz szerű közlését.

Lelőkörülmények, lelőhely leírása

Nemesvámos község Veszprém városának déli szomszédságában, a Veszprém-tapolcai út mellett helyezkedik el. (1. ábra)

Az avar kori temető részlete – a szakirodalomban már rég óta ismert, őskori, római és Árpád-kori leleteiről számon tartott – ún. Nagykúti-dűlőben került elő.¹ A területről korábban ismert emlékmű zöme terepbejárás során került a múzeumba. A leletanyag, de a határrész neve is arra utal, hogy a római korban kiépített és több évszázadon keresztül használt kút közelében folyamatos megtelepedéssel kell számolni, mindazok ellenére, hogy a népvándorlás korából leleteket nem ismertünk erről a részről.

A lelőhely Nemesvámos község délkeleti határában, a Veszprémfajsz irányába áthaladó úttól keletre helyezkedik el, egy nagyjából északkeletről délnyugat felé lejtő, kisebb dombon. (2. ábra) Korábban ez a rész a Balatonfüred-Csopak Tája Szövetkezet tulajdonában volt, sekély mélységben szántották és csak a 90-es évek végén vonták be belterületbe. A területet felparcellázták, új utakat alakítottak ki. A területrendezés alkalmával került sor a már korábban is meglévő déli oldalon levő Patak utca, valamint a vele párhuzamos Baláca utca meghosszabbítására és a két utcát keleti irányból összekapcsoló Kapsa utca kialakítására. Ezekről keletre és északra eső területek műemlékileg és régészetiileg védettek. A telkeket a helyi önkormányzat magánszemélyeknek értékesítette. (3. ábra)

2001. végén, a három utca által közrefogott telkeken a tulajdonosok, KÖH szakhatósági engedély nélkül, elkezdték a közművesítéshez kapcsolódó földmunkákat, amelyeket a múzeum kénytelen volt leállítani. A beruházókkal történt megállapodás értel-

mében 2002. május 14. és július 15. közti időszakban elkezdődött a telkeket övező utcákban a megelőző feltárás.²

Az avar kori sírok az ásatási terület Kapsa utcai részén, az 5. és 4. számú jelzőkaróval kijelölt szakaszán kerültek elő (932/96. hrsz-ú saroktelek). A két jelzőkaró közti távolság 20 méter, a kijelölt nyomvonal 7 méter széles volt. Az engedély nélküli munkák 2001. évi felfüggesztéséig a Kapsa utcában köves felületet, gödröket vágtak át, mint az utóbb, a feltárás során kiderült, legalább egy sírt elpusztítottak (10. sír). A Baláca utcai feltárás során sírokat nem találtak.

2004-ben, a Kapsa és Baláca utcák telkein folytatott kisebb megelőző feltárás alkalmával sem kerültek elő újabb temetkezések³, így feltételezhető, hogy a temető további sírjai elsősorban a Kapsa utcától keletre, illetve északra eső, védett területen lehetnek.

2002-ben a feltárás humuszolás utáni nyesés, illetve rábontások segítségével történt. A kijelölt szakaszon átlagban 100–120 cm mélyen sárga színű, agyagos talaj volt. Ebben ásták bele a sírokat. A sírfoltok barnás elszíneződésekként jelentkeztek, de a gödrök határai gyakran csak igen halványan mutatkoztak. A jelzett szakaszon 15 temetkezés látott napvilágot. (4. ábra)

A 13. és a 12. sír közti sávtól északra, a 4. karótól mérve 20, illetve 23 méter között, a 2001. évi vízvezeték árkának határáig, két szabályos, eredetileg sírfoltnak vélt, barnás elszíneződést lehetett megfigyelni, de ezek vázat vagy leletanyagot nem tartalmaztak. (Üres sírgödrök?). Úgyszintén ezen a szakaszon több római és középkorra keltezhető objektum került elő, de ezek értékelése, kapcsolata más, hasonló korú jelenségekkel, a feltárás mértéke miatt, bizonytalan.

Sírleírások⁴

2. sír (5. ábra 1., 10. ábra)

Tájolás: ÉK–DNy. Hanyatt fektetett, nyújtott helyzetű felnőttről. A váz csontjai gyenge megtartásúak voltak. A koponya a jobb oldalára billent. A váz jobb

alkarcsontjai, illetve a medencecsontoktól ÉK-re a borda- és csigolyacsontok nagy része hiányozott. Bal alkarcsontok a medencére voltak hajlítva. Sírmélység: 117 cm.

Melléklet:

1. Négyzögletes átmetszetű bronzhuzalból oválisra hajlított karika (fülbevaló?) a „2. sírból”. A lelet a csontváz mosása során került elő. Átm.: 1,3 cm. (5. ábra 2.)

3. sír (5. ábra 3., 11–12. ábra)

Tájolás: NyDNY-KÉK. A sírban egy férfi, nő és gyermek csontváza volt. A csontok nagyon gyenge megtartásúak voltak. A sírgödör déli oldalánál feküdt a férfi csontváz, hanyatt fektetett, nyújtott helyzetben. A koponya töredékes volt, karcsontok a váz mellett. A feltáró szerint lehetséges, hogy a női csontváz jobb lábfejsontjai felett 10 cm-el magasabban előkerült lábközépcsontok a férfi vázhoz tartoztak, talán bolygatás következtében kerültek ide.

A női csontváz a sírgödör északi oldalánál feküdt, részben a férfi bal karcsontjaira helyezve. Hanyatt fektetett, nyújtott helyzetű. A töredékes koponya kissé a jobb oldalára és a váz felé billent. Bal karcsontok a csontváz mellett, jobb alkarcsontok a medencecsontra hajlítva. Szinte a férfi váz mellé volt „bepréselve”.

A gyermek töredékes csontváza a két felnőtt között, a lábszárcsontokra helyezve került elő. A csontok közül csupán a töredékes koponya, néhány borda- és a két lábszárcsont maradt meg.

A sírgödör ÉK-i sarka csak gyengén látszott. Sírmélység: 75 cm.

Mellékletek csupán a férfi váz mellett voltak:

1. Téglalap alakú vascsat tuskével a bal medencecsonton. H.: 3,3 cm; sz.: 3 cm. (5. ábra 6.)
2. Kerek átmetszetű vashuzalból hajlított, zárt karika az előzőtől kissé keletre, a combcsonton. Átm.: 3,2 cm. (5. ábra 4.)
3. Egyik oldalán töredékes, téglalap alakú vaslemez a bal medencecsont mellett. H.: 4,4 cm; sz.: 3,1 cm. Ugyanitt egyik oldalán ívelt vaslemez töredéke (h.: 2,8 cm; sz.: 2,3 cm), valamint hosszúkás vastöredék (h.: 2,7 cm; sz.: 0,6 cm; 5. ábra 5.).
4. Kerek átmetszetű vashuzalból hajlított, zárt karika a jobb oldali kézfejsontoknál. Átm.: 6,9 cm. (5. ábra 7.)
5. Négyzögletes vascsat pecekkel a jobb combcsont végénél. Méret: 3,1 x 2,9 cm (5. ábra 9.)
6. Egyenes hátú, egy élű vas kés a jobb combcsontnál. H.: 18,3 cm. (5. ábra 8.)

4. sír (6. ábra 1., 13–14. ábra)

Tájolás: DNY-ÉK. Hanyatt fektetett, nyújtott helyzetű férfi váza. A töredékes koponya a bal oldalára billent. Karcsontok a váz mellett nyújtva. A sír déli sarkának közelében 15 x 10 cm-es vörösesbarna agyagrög került elő a sírgödör alján. Hasonló, 18 cm hosszú és 2 cm széles agyagcsíkot figyeltek meg a váz bal lábszárcsontjai mellett. A koponyától DNY-ra egy szabálytalan, 28 x 20 cm-es kis gödör (beásás?) nyomait lehetett megfigyelni. Mélysége 184 cm. Leletanyagot nem tartalmazott. Sírmélység: 178 cm.

Mellékletek:

1. Kb. 1 cm átmérőjű zöld elszíneződés a koponya jobb oldali csontjain. Lelet már nem került elő.
2. Lant alakú, két keskenyebbik végén is ívelt vascsat pecekkel, a jobb medencecsont felső végénél. H.: 3,7 cm; sz.: 3,3 cm. (6. ábra 2.)
3. Téglalap alakú vascsat pecekkel a szeméremcsonton. Hátdoldalán a csatkerethez korrodált textil nyomai maradtak meg. Ugyanitt kisebb vastöredék is előkerült, egyik oldalán fa nyomaival. H.: 3,2 cm; sz.: 2,4 cm. Töredék h.: 2,2 cm. (6. ábra 3.)
4. Szürke színű, kopott felületű, díszítetlen, római kori (?) edény kisebb oldaltöredéke a bal alkarcsontokon. H.: 3,5 cm; sz.: 1,9 cm. (6. ábra 4.)
5. Egyenes hátú, egy élű vaskés, a penge mindkét oldalán fa maradványokkal a bal kézujjcsontoknál. H.: 15,9 cm. (6. ábra 6.)
6. Kerek átmetszetű vashuzalból hajlított, töredékes karika, amely rábontáskor került elő, a „hosszúcsontnál kifordulva”. Valószínűleg a kés mellett volt. Átm.: 5,8 cm. (6. ábra 5.)
7. Barna színű, kisebb, szabálytalan alakú kova a bal medencecsont alatt. Méret: 2,3x1,7 cm. (6. ábra 7.)
8. Állatcsont a jobb lábszárcsontok mellett.

5. sír (6. ábra 9.)

Tájolás: a megmaradt csont részlet alapján nem rekonstruálható. Sírgödöröt nem lehetett megfigyelni. A gyerekvázból csupán a töredékes koponya és egy karcsont töredéke került elő. Mélység: 106 cm. Melléklet nem volt.

6. sír (6. ábra 10., 15. ábra)

Tájolás: NyDNY-KÉK. Hanyatt fektetett, nyújtott helyzetű nő sírja. A koponya a jobb oldalára és a váz irányába billent. Karcsontok a váz mellett, nyújtva. Feltáráskor a váz mellett 1–2 cm széles, vöröses-barna

színű, „zsiros” tapintású agyagsíkot lehetett megfigyelni: a váz jobb oldalán az ujjcsontok és a combcsont felső végénél, a váz bal oldalán a kulcscsonttól a lábszárcsontok közepéig. A sír ÉNy-i sarkára már nem volt mód rábontani. A sírgödör szabálytalan alakú. Sírmélység: 160 cm.

Mellékletek:

1. Kerek átmetszetű bronzhuzalból hajlított, nyitott, bronz fülbevaló karika a koponya bal oldalánál. Egyik vége vastagodó. Átm.: 1,7 cm. (6. ábra 11a.)
2. 4 db hengeres alakú, fekete, fehér vonalfolyatásos, 6 db henger alakú, fekete, sárga pettyes gyöngy, valamint 5 db (és töredékek) lekopott díszítésű, hengeres fekete gyöngy a bal kulcs- és a bordacsontokon, valamint a bordacsontok alatt. (6. ábra 13.)
3. Kerek átmetszetű bronzhuzalból hajlított fülbevaló karika a jobb oldalára billent koponya alatt. Két vége összeér. Átm.: 1,5 cm. (6. ábra 12.)
4. Állatcsont a bal lábszárcsontok mellett.
5. Kétszeresen hajlított, bronz S-végű fülbevaló töredéke a „6. sírból”. A lelet a csontváz mosása közben került elő, valószínűleg a koponya bal oldalán előkerült fülbevaló része. H.: 1,7 cm. (6. ábra 11b.)

7. sír (7. ábra 1., 16–17. ábra)

Tájéolás: NyDNy-KÉK. Hanyatt fektetett, nyújtott helyzetű kislány sírja. A csontok gyenge megtartásúak voltak. A töredékes koponya a bal oldalra és a váz felé billent. Karcsonatok szorosan a váz mellett, jobb ujjcsontok a medencecsonton. A jobb medencecsont felső végénél egy 3x2 cm-es, szürke agyagrög volt. Sírmélység: 161 cm.

Mellékletek:

1. 5 db zöldes-fehér és sárga dinnyemag fomájú gyöngy és három töredék, 1 db ovális átmetszetű, zöldes színű, hosszúkás gyöngy; 5 db fekete és 1 db világoszöld kásagyöngy az állkapocscsont mellett. (7. ábra 2.)
2. Kerek átmetszetű bronzhuzalból hajlított fülbevaló karika a bal bordacsontokon. Átm.: 1,5 cm. (7. ábra 3.)
3. 2 db kerek átmetszetű, vékony bronzhuzalból hajlított, apró karika és kisebb bronzhuzal töredék a koponya bal oldalánál. Átm.: 0,7 cm és 1 cm; töredék h.: 0,7 cm (7. ábra 4.)

8. sír (7. ábra 6., 18. ábra)

Tájéolás: Ny-K. A sírgödör szélei csak gyengén lát-

szottak, bizonytalanok, szabálytalanok. A felnőtt (?) váz hanyatt fektetett, nyújtott helyzetű volt. Az erősen töredékes koponya kissé a bal oldalára billent. Az igen rossz megtartású váz csontjainak nagy része hiányzott: bal karcsonatok, medencecsontok, csigolya-, bordacsontok egy része. Jobb karcsonatok a váz mellett, nyújtva helyezkedtek el. Sírmélység: 85 cm.

Mellékletek:

1. Vascsat öt darab töredéke a bal combcsont felső végénél. H.: 3,1; 1,9; 1,4; 1,1 cm. (7. ábra 7.)
2. Négyzetes átmetszetű vashuzalból hajlított, ovális zárt karika a két combcsont között, ezek felső végénél. Átm.: 3,5 cm. (7. ábra 8.)
3. Ugyanott laposra kalapált, széles vaslemezről hajlított henger alakú tárgy. Átm.: 2,6 cm; sz.: 1,8 cm. (7. ábra 9.)

9. sír (7. ábra 10.)

Tájéolás: a koponyamaradvány alapján nem rekonstruálható. A sírból (?) csupán egy négyzetes gödör látszott. A vázból csak a koponya kis töredéke maradt meg. Mélység: 80 cm. Melléklet nem volt.

10. sír (a 7. sírtól északra, 7. ábra 5.)

A sírt a 2001. évi vízvezeték árkának kiásása során elpusztították, helyét rábontással lehetett rögzíteni. A vázból csupán egy hosszúcsont és egy borda töredéke került elő. Tájéolása és a mélység ismeretlen. Melléklet nem került elő.

11. sír (8. ábra 1., 19. ábra)

Tájéolás: NyDNy-KÉK. A sírgödör ÉNy-i végére már nem volt mód rábontani. A töredékes koponya kissé a jobb oldalára billent. A sírrajz alapján úgy tűnik, hogy a váz a jobb oldalára volt fektetve, bár a comb- és lábszárcsontok nyújtott helyzetben voltak. A hat karcsonat közül egy a bal oldali bordacsontok alatt volt. Egy másik a csigolyacsontokon, ferdén, míg egy a jobb oldalon. Feltáráskor a sírgödör DNy-i sarkából egy római kori téglá töredéke és a vázhoz tartozó alkarcsont darabja került elő. Utóbbi valószínűleg állattúrás következtében került ide. Az állkapocs környékén 2x2 cm-es agyagrögöt figyeltek meg. Sírmélység: 131 cm.

Melléklet:

1. Vékony bronz karika töredéke a koponya jobb oldalán. Átm.: 1,9 cm. (8. ábra 2.)
2. 4 db ép (+ 6 töredék) sárga, 3 db fekete kásagyöngy, valamint 1 db csövecske a „11. sírből”. A gyöngyök a csontváz mosása közben kerültek elő. (8. ábra 3.)

12. sír (8. ábra 4., 20. ábra)

Tájolás: NyDNy-KÉK. Hanyatt fektetett, nyújtott helyzetű férfi sírja. A koponya kissé a jobb oldalára billent. Jobb karcsontok a váz mellett, bal alkarcsontok a medencére hajlítva. Feltáráskor a sír földjében egy darab római kori téglatöredék került elő. Sírmélység: 140 cm.

Mellékletek:

1. Laposra kalapált vashuzalból hajlított, zárt karika a jobb medencecsont felső, belső ívénel. Átm.: 4,5 cm. (8. ábra 5.)
2. Ovális vascsat pecekkel a szeméremcsont felső végénél. Átm.: 3,6 cm; h.: 2,6 cm. (8. ábra 6.)
3. Kerek átmetszetű vashuzalból hajlított, zárt karika a bal medencecsont belső ívénel. Átm.: 3,6 cm. (8. ábra 7.)
4. Csirkecsontok a bal lábfejsontok mellett.
5. Téglalap alakú vascsat pecekkel a szeméremcsont jobb, belső oldalán. H.: 3,6 cm; sz.: 3,5 cm. (8. ábra 8.)
6. Kerek átmetszetű bronzhuzalból hajlított karika (fülbevaló?) a „12. sírból”. A lelet a csontváz mosása közben került elő. Átm.: 1 cm. (8. ábra 9.)

13. sír (8. ábra 10., 21–22. ábra)

Tájolás: NyDNy-KÉK. Hanyatt fektetett, nyújtott helyzetű nő sírja. A koponya nagy része jóval magasabban, a váz többi csontjához viszonyítva 18 cm-rel feljebb, 163 cm mélyen került elő, valószínűleg állati bolygatás következtében. A jobb karcsontok a váz mellett, bal felkarcsont a váz mellett, alkarcsontok a medence alatt. A csigolyacsontok egy része az állkapocs közelében, talán állattúrás következtében, „elferdült”. Sírmélység: 181 cm.

Mellékletek:

1. Vékony, kerek átmetszetű bronzhuzalból hajlított fülbevaló a koponya helyén. Egyik vége laposra van kalapálva, töredékes, eredetileg S-végű volt. Elszíneződés a bal állkapocscsonton. Átm.: 1,8 cm. (8. ábra 11.)
2. Négyzetes átmetszetű vashuzalból készült, téglalap alakú csat pecekkel a szeméremcsont jobb oldalán. H.: 4,1 cm; sz.: 4,6 cm. (8. ábra 12.)
3. Laposra kalapált, téglalap átmetszetű vashuzalból készült, töredékes karika, valamint négy vastöredék a két combcsont között, a medencecsontoknál. Átm.: 4,6 cm. (8. ábra 13.)
4. Kerek akasztófüles vascsörgő ugyanitt, alján kereszt alakú bevágással. Felületén, az akasztó-fültől kiindulva, négy irányba, vékony bronz

lemezrátét látszik. H.: 4,1 cm; átm.: 3,2 cm. (8. ábra 14.)

5. Egyenes hátú, egy élű kisebb vas kés, pengéjén fa nyomokkal, az előzőek alatt. H.: 11,4 cm. (8. ábra 15.)
6. Ugyanitt 8-as alakú, laposra kalapált vashuzalból hajlított akasztó. H.: 4,1 cm; sz.: 2,2 cm. (8. ábra 16.)
7. Ugyanitt vas tárgy, talán láncszemek, egymáshoz korrodált töredékei. Méret: 2–1 cm között. (8. ábra 17.)
8. Hengeres, díszítetlen csont tütartó a kés mellett. Felületén, a két végén kisebb vájatok látszanak, valamint egyik oldalán vas korróziótól származó elszíneződés van. H.: 6,5 cm; átm.: 1,4 cm. (8. ábra 18.)
9. Töredékes, bikónikus, szürkés-barna színű agyag orsógomb a bal medencecsont felső végénél, koncentrikus vonalakkal díszített. M.: 2 cm; átm.: 3,1 cm. (8. ábra 19.)
10. Állatcsont (sertés?) a jobb lábszárcsontok mellett.
11. Kerek átmetszetű vashuzalból hajlított karika a „13. sírből”. A lelet a csontváz mosása közben került elő. Átm.: 4,2 cm. (8. ábra 20.)

14. sír (9. ábra 1., 23–25. ábra)

Tájolás: NyDNy-KÉK. Hanyatt fektetett, nyújtott helyzetű nő sírja. Karcsontok a váz mellett nyújtva. Sírfolt nem látszott. 1 cm-es agyagrög a jobb felkarcsont mellett. Sírmélység: 205 cm.

Mellékletek:

1. Kúpos alakú, bronzlemezből készült csüngővel díszített fülbevaló a koponya bal oldalán, az állkapocstól délnyugatra. A kúpos csüngő alja félgömbbel záródik. Felső harmadában apró granulátum szemekből álló, háromszög alakban felforrasztott díszek vannak. Hasonló, párosan elhelyezett díszek találhatók a csüngő alsó harmadában és a félgömbös zárótagon. A függesztő-karika töredékes. H.: 2,7 cm. (9. ábra 2.)
2. 2 db sárga, 2 db barna, 1 db zöld kásagyöngy a kulcscsontok és a bordák környékén. (9. ábra 3.)
3. Erősen lapított, bikónikus, világossárga színű, töredékes, agyag orsógomb a bal alkarcsontok belső oldalán. M.: 1,3 cm; átm.: 3 cm. (9. ábra 4.)
4. Vascsat négy nagyobb és hat kisebb töredéke a bal medencecsonton. H.: 4,1 és 0,9 cm között. (9. ábra 5.)

5. A sírlap alapján vaskarika a bal combcsont mellett. Elkallódott.
6. Vaskarika, csat és más vas tárgyak egy csomóban a bal combcsont végénél a sírlap alapján. Elkallódtak.
7. Állatsont a két lábszárcsont között.
8. Csirkecsont ugyanitt.
9. 1 db sárga, 1 db zöld és 7 db barna kásagyöngy a „14. sírből”. A gyöngyök a csontváz mosása közben kerültek elő. (9. ábra 3.)

15. sír (9. ábra 6., 26. ábra)

Tájolás: NyDNy-KÉK tájolású, a lábszárcsontokig bolygatott sír. A megbolygatott csontok és a koponya a „sírgödör” közepére halmozva kerültek elő. A sírszélek nem látszóttak. A sírt egy Árpád-kori gödör kiásása során bolygatták meg. A sírlapon a beásás nyomai csak részben látszanak. Sem mélysége, sem kiterjedése nem ismert. A gödörben faszén, paticsdarabok, Árpád-kori fogaskerék-, egyenes vonaldíszes és díszítetlen edények oldal-, perem- és aljtörédei, téglatörédek, állatsontok voltak. Sírmélység: 165 cm. Melléklet nem volt.

16. sír (9. ábra 7., 27. ábra)

15. sírtől kb. 120 cm-re északra 172 cm mélységben sírfolt nélküli (?) csecsemő koponya és a váz csontjainak töredékei kerültek elő. Melléklet nem volt

Temetkezési szokások

1. Tájolás

Általánosnak mondható a NyDNy-KÉK-i tájolás, amelyet 9 esetben lehetett megfigyelni (3., 4., 6., 7., 11., 12., 13., 14. és 15. sírok). A sírlapok alapján végzett utólagos számítások szerint a DNy-i tájolásához legközelebb a 4. sír volt (230°). A többi a 241°–259° közötti tartományba tartozott. Szinte pontosan Ny-K-i tájolású volt a 8. sír (268°). Ellenkező, vagyis ÉK-DNy-i tájolást lehetett megfigyelni a 2. sír esetében (40°). Nincs adatunk három gyermeksírről (5., 9., 16.) és a teljesen feldúlt 10. felnőtt sírjáról.

A Ny-K-i tájolás a korábbi avar időszak, de ugyanakkor a IX. századi temetkezések esetében is gyakori. A Ny-K-i tengelytől déli irányba való eltérés is általában a késői sírok jellemzője.⁵ A nemesvámosi sírok napvilágra került leletanyaga ugyancsak a sírok késői keltezését támasztja alá.

A 2. sír ÉK-DNy-i tájolása az átlaghoz képest ellenkező irányítású. Ilyen, ellentétes tájolású sírok szin-

te minden temetőben előfordulnak, leggyakrabban a temetők szélső sírjainak esetében. Ezt a közösségből való katasztrofáltsággal, elkülönítéssel próbálták magyarázni, vagy véletlenszerű jelenségnek vélték⁶, bár valójában pontos magyarázatát nem tudjuk. Esetünkben biztosnak tűnik, hogy a nemesvámosi 2. sír már a temető szélső sírjai közé tartozhatott, mivel tőle nyugatra, de a feltárt sírcsoporttól délre sem kerültek elő újabb sírok.

2. Sírgödörök formája, mélysége

A sírgödörök formája, ahol erre volt adat, téglalap felülnézeti aknasír volt. Sok esetben ezek körvonalai gyengén jelentkeztek, szabálytalanok voltak. Ovális formájú volt a 13. sír gödre.

A 10. sírt kivéve minden esetben rendelkezünk mélységi adatokkal. Ezek alapján a felnőttek sírjai átlagban 150 cm mélyek voltak. A legnagyobb mélységet a 14. (205 cm) és a 13. (181 cm), az átlagosnál talán kissé gazdagabb mellékletű női sírok esetében mérték. A gyermek sírok szokásos módon valamivel sekélyebbek, átlagban 129 cm mélyek voltak. A legsekélyebb, 75 cm, a 3. családi temetkezés esetében fordult elő.

3. Sírba helyezés módja

A csontvázak, ahol erre volt adat, hanyatt fektetett, nyújtott helyzetben kerültek elő. Általánosan jellemző, hogy a csontvázak gyenge megtartásúak voltak, sok esetben már hiányosan kerültek elő. A koponya egyes esetekben vagy a jobb (2., 3/b. váz, 6., 11., 12.) vagy a bal oldalra (4., 7., 8.) billent. A 13. sír esetében a koponya egy része, a csontváz szintjéhez képest, 18 cm-el magasabban került elő, valószínűleg állati bolygatás következtében.

A karcsontok általában a csontváz mellett nyújtva helyezkedtek el, kivéve a 2. és 12. sírokat, amelyekben a bal alkarcsontok a medencére voltak hajlítva, valamint a 13. sírt, amelyben a bal alkarcsontok a medencecsont alatt helyezkedtek el. Az eltérő kartatások nem temetkezési szokást tükröznek. Inkább az elhunytak gondatlan sírba helyezésének eredménye. A 12. sír esetében a viszonylag szűk sírgödör is magyarázatul szolgálhat. A 3/b. csontváz jobb alkarcsontjai a jobb medencecsontra voltak helyezve, mivel így lehetett minél „szorosabban” az elhunyt társ mellé helyezni. A 7. sírban a karcsontok szorosan a váz mellett feküdtek, talán takaróba csavarva temették el az elhunytat.

Az általánostól eltérő volt a 11. sírban nyugvó váz helyzete. Itt a sírlap alapján úgy tűnik, hogy a váz a jobb oldalára volt fektetve (?), bár a comb- és láb-

szárcsontok nyújtott helyzetben voltak. A hat karcsontról az egyik a bal oldali bordacsontok alatt került elő, egy másik a csigolyacsontokon ferdén, míg egy a jobb oldalon. Sajnos a dokumentáció több adattal nem szolgál.

4. Koporsók

A nemesvámosi sírok esetében koporsóra utaló nyomokat nem találtak, viszont két sír feltárásakor agyag „csíkokat” figyeltek meg. Így a 4. sírban 18 cm hosszú és 2 cm széles agyagcsík nyomai mutatkoztak a váz bal lábszárcsontjai mellett. Hasonló megfigyelést tettek a 6. sír esetében is. Itt feltáráskor a váz mellett 1–2 cm széles, vöröses-barna színű, „agyagcsík” húzódott a váz jobb oldalán az ujjcsontok és a combcsont felső végénél, valamint a váz bal oldalán a kulcsonttól a lábszárcsontok közepéig. A karcsontról magasságában az agyagcsík szorosan a csontok mellett volt található. Elképzelhető, hogy eredetileg valamilyen szerves (?) anyag maradványai, amelyek a váz betakarására, becsavarására szolgáltak.

Sorozatunk első közleményében, a Szentgál-Köves-telek 2. sír, négyes temetkezése kapcsán már korábban is szólhattunk a többes temetkezésekről.⁷ Hasonló a helyzet a nemesvámosi 3. sír férfi-nő-gyermek közös sírjának esetében is. A két felnőtt szorosan egymás mellé volt helyezve. A domináns szerepet játszó, mellékletes férfi csontváz a sírgödör jobb oldalán feküdt. Szorosan mellette, részben a férfi karjára helyezve, került elő az asszony csontváza. Optimális helykihasználással magyarázható, hogy különösen az elhunyt gyermekeket a síron, koporsón belül oda helyezik, ahol erre elegendő hely volt, elsősorban lábhoz, illetve fejhez.⁸ Esetünkben a gyermeket a felnőttek lábára helyezték. Mindegyik azonos tájolásban nyugodott a sírban. A többes temetkezések száma, Tomka Péter gyűjtése alapján, elsősorban a késő avar korban nő meg jelentős mértékben. Ennek magyarázatául a járványos betegségek elterjedése is szolgálhat, míg Tomka felveti azt a lehetőséget, hogy ennek hátterében a késő avar kor bizonytalan, zavaros történelmi, társadalmi körülményei állhatnak. Ezek különböző abnormális reakciókat válthattak ki egy-egy közösségen belül: megnőtt az öngyilkosságok, bosszúból elkövetett erőszakos cselekedetek száma.⁹ A nemesvámosi 3. sír családi temetkezése is talán ezzel hozható összefüggésbe.

5. Melléklet nélküli sírok

Nem került elő melléklet az 5., 9. és 16. gyerek

sírokból, a 15., Árpád-kori gödörrel erősen bolygatott temetkezésből, valamint a 10., vízvezeték árkával teljesen tönkre tett sír esetében. Az említett három gyerek sírban, a kevés megmaradt csont alapján, csecsemők vagy nagyon fiatal gyermekek nyugodtak. Úgy tűnik, hogy ezek mellé eredetileg sem helyeztek olyan tárgyat, amely a feltárás időpontjáig megmaradt volna.

Külön kell megemlíteni a 3/b. és 3/c. vázakat, amelyek mellett szintén nem volt melléklet, de a 3/a. váz leletanyaga alapján a temetkezések értékelhetőek.

6. Étel- italáldozatok

A nemesvámosi sírok közül egyikben sem volt tojás melléklet, illetve hiányoztak az edénymellékletek is.¹⁰

Állatcsont melléklet öt sírban volt. Közülük kettő férfi (4. és 12.), három pedig női sírből került elő (6., 13. és 14. sírok). Ezeket vagy a jobb, vagy a bal lábszárcsontok környékén tárták fel, illetve egy esetben a két lábszárcsont között, egy esetben a lábfejcsontoknál.

Sírbolygatások

Korabeli sírbolygatásnak, rablásnak nem volt nyoma. Állat bolygatta meg a 13. sír koponyáját és néhány csontját, illetve talán hasonló bolygatás érte a 2., 8. és a 11. sír csontvázait is. Árpád-kori gödör kiásása során bolygatták meg a 15. sírt. A gödörben faszén, paticsdarabok, Árpád-kori fogaskerek-, egyenes vonaldíszes és díszítetlen edények oldal-, perem- és aljtöredékei, téglatöredékek, állatcsontok voltak. Mélysége, teljes kiterjedése nem ismert, de a csontok helyzete alapján a beásás a csontvázat a lábszárcsontokig bolygatta meg, a csontokat egy csomóba, a „sírgödör” közepére halmozták.

Újkori bolygatás tette tönkre a 10. sírt, amelynek csupán helyét lehetett rögzíteni.

Eltemettetek neme és kora

A csontvázak feldolgozása még nem történt meg, ezért egyelőre csak a leletanyag alapján tudjuk nemekhez sorolni a feltárt csontvázakat. Ezek alapján négy esetben nő (6., 11., 13., 14. sírokban), két esetben férfi (4., 12. sír), négy esetben gyermek (5., 7., 9., 16. sírok) nyugodott a sírban. Felnőtt sírja volt a 2., 8., 10., 15. számú, a 3. sír pedig családi temetkezés – férfi, nő és gyerek – volt.

Temető szerkezete

A temető szerkezetére vonatkozóan egyelőre csak nagyon kevés adatunk van. Sajnos a megelőző feltárás csupán egy 7 méter széles sávra terjedhetett ki és ennek kijelölését is befolyásolta a munka jellege, nem utolsósorban az anyagi lehetőségek. Úgy tűnik, hogy a temető sírjai soros elrendezésűek voltak, Ny-K-i irányú sorokkal. Szinte bizonyos, hogy az ásatás során a temető nyugati és déli szélét sikerült megtalálni. További sírok a feltárt sávtól keletre és északra eső részeken várhatók.

A leletanyag elemzése

A feltárt 15 sír közül, kivéve az 5., 9., 10., 15., 16. sírokat, tíz tartalmazott értékelhető leletanyagot.

1. Fülbevalók

A nemesvámosi temetőben hét sírból került elő fülbevaló melléklet, amelyek három típusba sorolhatók. Nem tudjuk, milyen fülbevaló volt a 4. férfi sírban, mivel itt csak a koponya jobb oldalán megfigyelt zöldes elszíneződés utalt arra, hogy eredetileg fülbevaló is volt a sírban. Úgyszintén nem tudjuk, hol helyezkedett el a fülbevaló a 2. és 12. sírokban, mivel ezek csak a csontvázak mosása közben kerültek elő. Egy kivétellel, minden esetben csupán egy-egy fülbevaló volt a koponya valamelyik oldalán. A 6. női csontváz mellett találtak mind a koponya jobb, mind a bal oldalán egy-egy, eltérő típusú fülbevalót.

a. Díszítetlen fülbevaló karikák

Öt sírból került elő díszítetlen fülbevaló karika (2., 6., 7., 11., 12. sírok). Minden esetben bronzhuzalból hajlították, átlagban 1,5 cm átmérőjűek. Ezeknek az egyszerű, díszítetlen karikáknak az elkészítése különösebb szaktudást nem igényelt, elsősorban a szegényebb réteg viseletében gyakori. Különösebb keltező értéke nincs. Mind a két nem, illetve gyermek viseletében előfordult.

Kérdéses, hogy a 7. sírban, a koponya környékén előkerült két apró bronz karikákat fülbevalóként vagy pedig a nyaklánc részeként viselte tulajdonosa.

b. S-végű fülbevalók

Egy-egy darab volt a 6. és a 13. női sírokban. A 6. sírban talált darab kétszeresen hajlított S-végű volt, míg a 13. sír darabjáról feltételezzük, hogy eredetileg hasonló karika lehetett.

Az S-végű karikák a drótékszerek egyik talán legna-

gyobb csoportját alkotják. A fülbevalótípus és általában a drótékszerek elsősorban a Dunántúlon, különösen a frank fennhatóság alatt álló területeken gyakoriak. Valószínűleg a Karoling birodalom területéről, szláv bevándorlók révén, kerülhettek a Kárpát-medencébe. A Dunántúlról jutottak el kisebb számban az északi és a Dunától keletre eső területekre.

Korábban az avarság körében ismeretlen volt a drótékszer, de olcsósága miatt hamar kedvelt lett. Megjelenésük, a kísérelételek alapján, a IX. század elejére¹¹, esetleg a VIII. és IX. század fordulójára tehető, míg divatjukat a IX. század közepéig lehet nyomom követni.¹²

c. Kúpos fémcsüngőjű fülbevaló

Egy, bronzból készült, kis granulátumokkal díszített darab került elő a 14. női sírból. Jellemzője, hogy a hengeres csüngő alja kúpos kiképzésű, félgömbös tag zárja le. Felületét granulátumokból szerkesztett háromszögek díszítik.

A merev fémcsüngős fülbevalóknak mind formai, mind eltérő díszítése szempontjából, több változata ismert.¹³ A fülbevaló típus, aranyból készült, hengeres csüngőjű változata, a VII. század végétől jelenik meg az avar ékszerek között¹⁴, főleg a női viseletben, de még a VIII. század első felében is előfordul.¹⁵ Kovrig Ilona a típus használatát az avar kor későbbi időszakára helyezi.¹⁶ Čilinska szerint a kúpos aljú fülbevalók (III. csoport) egy körülhatárolható területen – Délnyugat-Szlovákia és a szomszédos magyar területek – voltak kedvelt ékszerek.¹⁷

A nemesvámosi bronz fülbevalóhoz hasonló, kúpos kialakítású, merev fémcsüngőjű, granulátumokkal díszített fülbevalók hat avar kori temetőben bukkantak fel, leggyakrabban aranyozott bronzból készültek. Az egyetlen aranyból készült darab a Želovce-i/zsélyi temető 260. sírjából ismert¹⁸. Az általam ismert aranyozott bronz fülbevalók mindegyike Veszprém megye területén került elő. Így a Halimba-Belátó domb 234. sírjából¹⁹, Halimba-Belátó domb 266. sír²⁰, Halimba-Belátó domb 352. sír²¹, Halimba-Belátó domb 360. sír²², Halimba-Belátó domb 426. sír²³, Eplény-Kökényes 68. sír (közöletlen). Bronzból készült az Andocs-Temető u. 28. sír darabja²⁴. Nem ismeretlen a Keszthely-kultúra temetőiből sem. Aranyozott bronz változata a Lesencetomaj-Piroskereszt temető 593. sírjából származik (közöletlen), illetve hasonló darabot mutatott be Lipp Vilmos Keszthely környéki temetőből.²⁵ A sírokat a kísérelételek alapján a VII. század végére, VIII. század közepére lehet keltezni. A nemesvámosi fülbevaló földbe kerülése valamivel későbbre, a VIII. század végére tehető.

2. Gyöngyök

Négy sírban, 6., 7., 11. és 14. sírokban kerültek elő gyöngyök, minden esetben a koponya környékén, eredetileg talán nyakba akasztva.²⁶ A 7. nagyobb gyerek sírját kivéve mindegyik női sírban volt. A gyöngyök száma egy-egy sírban viszonylag kevés, átlagban 14–15 db, de ezek egyéb mellékleteiket tekintve is szegényesnek mondhatók. A 6., 7. és 11. sírokban a gyöngyökön kívül csak fülbevaló melléklet volt. Kivételt jelent a 14. sír, amelyben vas csattal összefogott öv, valószínűleg vaskarikára fűzött, különböző vas tárgyakat tartalmazó tarsoly és egy orsógomb is volt.

A gyöngyök típusait tekintve általános a fekete, sárga, zöld vagy barna színű kásagyöngy. A 11. és 14. sírokban csak ezekből állt a füzér. A tisztán kásagyöngyökből álló sorok elsősorban a közép avar korban voltak kedveltek.

A 7. sírban a kásagyöngyök zöldes-fehér, sárga dinnyemag formájú gyöngyökkel vegyesen láttak napvilágot, amelyek már egy későbbi viseleti szokást tükröznek. Utóbbiak megjelenése a VII. század közepére²⁷, utolsó harmadára tehető. A későbbi időszakban kedvelt nagyobb méretű, fekete, sötétkék színű dinnyemag alakú gyöngyökkel együtt még hosszú ideig viselik.

A 6. sír kivételt jelent, mivel itt a füzér elsősorban fekete színű, hengeres alakú gyöngyökből állt, fehér vonalfolyatással vagy sárga pettyekkel díszítve. Ezek általában a VIII. század második felére, a IX. század elejére keltezhetőek.²⁸ A sírból előkerült S-végű fülbevaló is hasonló kelteztést támogat.

3. Vaskések, karikák, csatok női temetkezésekben

Női temetkezésből csupán a 13. és a 14. sírból kerültek elő kések, karikák vagy csatok, amelyek alapján lehetőség nyílik a női öv, viselet rekonstrukciójára.

a. Vaskés

Női sírból vaskés csupán a 13. sírból került elő. Hossza 11,4 cm volt, amely 5–7 cm-el rövidebb, mint a férfiak által használt késeké. Az egyenes hátú, egy élű kés pengéjén fa tok nyomai maradtak meg.

b. Vas karikák

Két vaskarika volt a 13. sírban. Közülük az egyik csupán a csontváz mosása közben került elő, így ennek viseleti helye nem ismert. A másik darab, több tárggyal együtt, a medencecsontoknál volt. A karikák átmérője 4,6 és 4,2 cm. Úgyszintén keveset tudunk a 14. sírből előkerült, időközben elkallódott vaskarikáról. A sírlap

alapján ez a bal combcsont külső oldalán látott napvilágot.

c. Vascsatok

Egy téglalap alakú, nagyobb méretű vascsat volt a 13. sírban. Különösebb keltező értéke nincs. A vascsattal záródó öv nem csak a ruha összefogására szolgált, hanem erre erősítették fel a háztartásban szükséges munkaeszközöket, egyéb tárgyakat. Ezek közé tartozhatott a csont tűtartó, a 8-as alakú vas függesztőre, vas láncocskával felerősített csörgő, fatokban viselt kés, karika. Ebben az esetben, valószínűleg az övre erősített, függesztett tárgyak mennyisége indokolta az átlagosnál nagyobb méretű csatot, amely legalább 3 cm széles övet kapcsolt össze.

A 14. sír csatja töredékesen maradt meg, talán téglalap alakú volt. A bal combcsont mellett, más vas tárgyakkal együtt egy csomóba előkerült másik csat a sírrajz alapján 4 cm széles, ovális alakú volt. Az itt napvilágot látott leletek szállítási ill. raktározási problémák miatt egyelőre nem fellelhetők.

4. Csont tűtartó

Hengeres, díszítetlen csont tűtartó a már említett 13. sírban látott napvilágot. Felületén, a két végén kisebb vajatok látszanak (felfüggesztés nyomai?), valamint egyik oldalán vas korróziótól származó elszíneződés figyelhető meg, ami nem véletlen, mivel az övre függesztett tárgyak (vaskarika, kés, láncocskacsörgővel, vas függesztő), így a tűtartó is, egy csomóban, a medencecsontoknál kerültek elő.

5. Orsógomb

Két, a 13. és 14. sírban volt egy-egy agyag orsógomb. Mindkét esetben a váz bal oldalán, a medencecsontok környékén kerültek elő. A 13. sír darabja bikónikus, szürkés-barna színű, koncentrikus vonalakkal díszített. A 14. sírből származó példány erősen lapított, bikónikus, világos sárga színű, töredékes. Különösebb keltező értékük nincs.

Mindkét esetben, az orsógombok olyan helyen kerültek elő, amelyek egyértelműen igazolják más temetők feltárása során tett megfigyeléseket: az orsógombokat nem tarsolyban vagy az övre erősítve viselték, hanem valószínűleg temetéskor, a hozzátartozók helyezték az elhunyt mellé.²⁹

6. Csörgő

Kis vasszemekből álló láncocskára erősített, akasz-

tőfüles vas csörgő került elő a 13. női sírban. A csörgők általában gyerek sírokból ismertek. Ebben az esetben talán olyan asszonyról van szó, aki elvesztette gyermekét és ennek emlékére viselte a 8-as alakú, laposra kalapált vashuzalból hajlított akasztó segítségével az övre erősített csörgőt.

Összefoglalva megállapíthatjuk, hogy a nemesvámosi közösség asszonyai, az eddig megismert leletanyag alapján, általában egy, ritkán két fülbevalót, zömében kásagyöngyökből fűzött nyakláncot viseltek. Talán a rangosabb asszonyok viseletének volt a része a vascattal összefogott öv, amelyre fatokban őrzött vaskést vagy más tárgyakat erősítettek fel. A tütartó és orsógombok arra utalnak, hogy a nők fonással-szövés-sel és varrással is foglalkoztak, akárcsak más, hasonló avar kori közösségek női tagjai.

7. Vas kések, karikák, csatok férfi temetkezésekben

A mellékletek alapján három sírban – 3., 4. és 12. – férfi volt eltemetve. Mindhárom esetben jellemző a két öv viselete.

a. Vaskések

Egy-egy egyenes hátú, egy élű kés volt a 3. és a 4. sírban. A 3. sírban a 18,3 cm hosszú, keskenyebb, 1,4 cm széles pengéjű, középső nyélállású kés a combcsont jobb oldalánál volt, míg a 4. sírban a 15,9 cm hosszú, szélesebb, 2 cm széles pengéjű, középső nyélállású kést a bal combcsont mellett találták. Utóbbinak a penge mindkét oldalán fa nyomok voltak, vagyis a késeket övre függesztett fa tokban viselték. Az avar emlékanyagban általános típusok. A kések viseltére vonatkozóan, ezek csekély száma miatt, következtetéseket nem tudunk levonni, de hozzá kell tenni, hogy a 3. sírban talált kés, valamint ugyanitt, a jobb oldalon előkerült karika és második csat helyzete alapján feltételezhetjük, hogy ezt az övet temetéskor helyezték az elhunyt mellé a sírba.

b) Vascatok

Két-két csat volt mindhárom férfi sírban. Közülük az egyik a ruha összefogására, míg a másik a késtartótok vagy a munkaeszközöket tartalmazó tarsoly felfüggesztésére szolgált. A csatok közül az egyik téglalap alakú volt, amelyet a 3. sír esetében négyyszögletes, a 4. sír esetében lant alakú, míg a 12. sír esetében ovális vas csattal párosítottak.³⁰ A csattípusok közül a lant alakú csatok az avar kor második felére keltezhetőek, a többi különösebben nem korhatározó.

A csatok méretei alapján az övek szélessége 2,2–3,3 cm között lehetett.

c. Vaskarikák

Mindhárom férfi sír tartalmazott egy vagy két vaskarikát. A 3. sírban a kés felfüggesztésére szolgálhatott a 6,9 cm átmérőjű darab, míg a kisebb, 3,2 cm átmérőjű a tarsoly rögzítésére. Valószínűleg ebben őrizték a ma már meghatározhatatlan vaslemez tárgyakat.

A 4. sírban csupán egy, 5,8 cm átmérőjű karika volt, valószínűleg szintén a késtok és esetleg a kis kovát, temetőrészletünk egyetlen tűzkészességét tartalmazó tarsoly felfüggesztésére szolgált.

A 12. sírban egy 4,5 és egy 3,6 cm átmérőjű karika volt, de sem kés, sem tarsolyra utaló más lelet nem került elő.

Végezetül meg kell említeni a 8., felnőtt sírt is, amelyben egy töredékes, talán téglalap alakú vascattal volt. Ugyanitt ovális, 3,5 cm átmérőjű vaskarika és vaslemezből hajlított, 2,6 cm átmérőjű, 1,8 cm széles vashenger került elő. Utóbbi valószínűleg fából készült tárgyra, tokra volt erősítve.

Csekély adataink alapján, összefoglalásképpen megállapíthatjuk, hogy a nemesvámosi férfiak viseletében előfordult a fülbevaló karika, textil ruhát hordtak, amelyet átlagban 3 cm széles övvel fogtak össze. Ezt egészítette ki egy további vas csattal összefogott öv, amelyre vas karikák segítségével a fatokban tartott vas késeket és a tarsolyokat erősítették fel.

Gyerek sírokban, amelyek a 7. kislány sírját kivéve, egyébként is igen szegényesek voltak, övnek nem volt nyoma.

Összefoglalás

A Nemesvámos-Kapsa utcában feltárt 15 sír alapján messzemenő következtetések levonására egyelőre nincs mód. A leletanyag alapján egyelőre csak annyit mondhatunk, hogy az eddig megismert temetkezések elsősorban a VIII. század vége, a IX. század elejére keltezhetőek. Az itt élő avar közösség a késő avar korban szokásos meglepedett, békés életmódot folytatott, miden jel szerint állattenyésztéssel, növénytermesztéssel, illetve ezek feldolgozásával, hasznosításával foglalkozott. Lakhelyük, akárcsak a Dunántúl más részein, talán a közeli balácai római kori villagazdaság területén lehetett, ahol az épületmaradványok még a késő avar korban is alkalmasak lehettek meglepedésre, szállások kialakítására.

RÖVIDÍTÉSEK

ArchHung = Archaeologia Hungarica
 Arrabona = Győr-Moson-Sopron Megyei Múzeumok Közleményei
 Cumania = A Bács-Kiskun Megyei Múzeumok Közleményei
 FolArch = Folia Archaeologica
 MHAAP = Monumenta Hungariae Archaeologica Aevi Praehistoricae
 RF = Régészeti Füzetek
 SlovArch = Slovenská Archeológia
 VMMK = A Veszprém Megyei Múzeumok Közleményei
 WMMÉ = A Wosinsky Mór Múzeum Évkönyve
 ZM = Zalai Múzeum

BALOGH–PINTÉR 1998 = BALOGH Cs. – PINTÉR L.: Avar sírok Városföldről. *Cumania* 15. 1998. 93–131.
 ČILINCKA 1973 = ČILINSKA, Z.: Frühmittelalterliches Gräberfeld in Želovce. Bratislava 1973
 ČILINSKA 1975 = ČILINSKA, Z.: Frauenschmuck aus dem 7–8. Jahrhundert im Karpatenbecken. *SlovArch* 23. 1975. 63–96.
 GARAM 1972 = GARAM É.: Avar temetők Andocson. Avar cemeteries at Andocs. *FolArch* 23. 1972. 129–182.
 GARAM 1980 = GARAM É.: VII. századi aranyékszerek a Magyar Nemzeti Múzeum gyűjteményeiben. *FolArch* 1980. 157–174.
 GARAM 1995 = GARAM, É.: Das awarenzeitliche Gräberfeld von Tiszafüred. *Cemeteries of the avar period (567–829) in Hungary*. Vol. 3. Budapest 1995
 KISS 1999 = KISS G.: A Keszthely-városi avar kori temető kutatásának kezdetei. *ZM* 9. 1999. 77–98.
 KOSTYÁL 1984 = KOSTYÁL L.: Késő avar kori népesség a 9. században. Szakdolgozat. Budapest 1984
 KOVRIG 1963 = KOVRIG, I.: Das awarenzeitliche Gräberfeld von Alattyán. *ArchHung* 40. Budapest
 LIPP 1884 = LIPP V.: A keszthelyi sirmezők. *MHAAP*. Budapest 1884
 MRT 2 = ÉRI I. – KELEMEN M. – NÉMETH P. – TORMA I.: Magyarország Régészeti Topográfiája. Veszprém megye régészeti topográfiája 2. A veszprémi járás. (Szerk.: Éri I.) Budapest 1969
 PALÁGYI 1994 = PALÁGYI S.: Őskor, római kor, népvándorlás kora. In: VERESS D. CS. – HUDI J. – ÁCS A. – PALÁGYI S.: Nemesvámos története. (Szerk.: Veress D. Cs.) Veszprém 1994
 PÁSZTOR 1996 = PÁSZTOR A.: A Csákberény-orondpusztai avar temető gyöngyleleteinek tipokronológiai vizsgálata. (The typo-chronological examination of the beds finds of the Csákberény-Orondpuszta cemetery from the avar period) *Savaria Pars Achaeologica* 22/3 (1992–1995) 1996. 37–83.

PÁSZTOR 2001 = PÁSZTOR A.: A budakalászi avar kori lakosság etnokulturális kapcsolatai. *WMMÉ* 23. 2001. 91–105.
 PÁSZTOR 2003 = PÁSZTOR A.: Székkútas-Kápolnadülői avar kori temető gyöngyleletei. In: B. NAGY K.: A Székkútas-Kápolnadülői avar temető. *MFMÉ Monographia Archaeologica* I. (Szerk. Bende L.–Lőrinczy G.) Szeged 2003. 331–370.
 S. PERÉMI 2004 = S. PERÉMI Á.: Újabb avar kori leletek Veszprém megyében I. Késő avar kori sírok Szentgál-Kövestelek, Füzfa utcában. (More recent avar period finds in Veszprém county I. Late Avar period graves in Füzfa street, Szentgál-Kövestelek). *VMMK* 23. 2004. 73–97.
 CS. SÓS 1958 = CS. SÓS Á.: A kecei avarkori temetők. *RF*. Ser. II. 3.
 SZŐKE 1992 = SZŐKE, B. M.: Die Beziehungen zwischen dem oberen Dunautal und Westungarn in der ersten Hälfte des 9. Jahrhunderts (Frauentrachtzubehör und Schmuck). In: *Awarenforschungen* Bd. 2. (Hrsg. Daim, F.) *Archaeologia Austriaca Monographien Studien zur Archäologie der Awaren* Bd. 4. Wien 1992. 841–968.
 TOMKA 1975 = TOMKA P.: Adatok a Kisalföld avar kori népességének temetkezési szokásaihoz. II. Tájékozás. (Beiträge zu den Bestattungsarten der Bevölkerung von Kisalföld in der Awarzeit. II. Orientierung). *Arrabona* 17. 1975. 5–90.
 TOMKA 2003 = TOMKA P.: Az avar kori temetkezési szokások kutatásának újabb eredményei. Kettős- és többes temetkezések. (The Latest Results of the Research Focusing on the Funeral Customs in the Avar Age. Double and Multiple Burials. – Neue Erkenntnisse in der Forschung der Bestattungsbräuche zur Zeit der Awaren Doppel-, Mehrfachbestattungen). *Arrabona* 41/1–2. 2003. 11–56.
 TÖRÖK 1998 = TÖRÖK, GY.: Das awarenzeitliche Gräberfeld von Halimba. *Das awarische Corpus*. V. Debrecen. (Szerk. Madaras L.) Budapest 1998.
 VIDA–VÖLLING 2000 = VIDA, T. – VÖLLING, T.: Das slawische Brandgräberfeld von Olympia. *Archäologie in Eurasien*. Band 9. 2000.
¹ MRT 2. 146–147. 34/13. lelőhely. Nemesvámos lelőhelyeinek összefoglalása PALÁGYI 1994. 7–47. Ezen belül 7–21.
² A Baláca u-i, Kapsa u-i, Patak u-i közművek megelőzőfeltárását Palágyi Sylvia vezette, munkatársa az avar kori sírok feltárásánál Trexlerné Szlezák Judit grafikus volt. Az avar kori sírok közlésre való átengedését ezúton köszönöm meg a feltárónak. Dokumentáció az LDM Régészeti Adattárában: Ltsz.: 19.173–2002.
³ Rainer P. – Pintér L. jelentése – LDM Adattár 19.234–2004., 19.233–2004.
⁴ Az 1. és a 17. sírszámot az őskori temetkezések kapták. A

sírleírások a sírrajzok, az ásatási fényképek és az ásatási napló adatainak felhasználásával készültek. A csontvázak vizsgálata még nem történt meg, ezért ezek nemek szerinti besorolása, ahol erre volt mód, a mellékletek alapján történt.

⁵ TOMKA 1975. 59. és 136. jegyzet.

⁶ TOMKA 1975. 56–58.

⁷ S. PERÉMI 2004. 79.

⁸ TOMKA 2003. 20–21.

⁹ TOMKA 2003. 26–27.

¹⁰ A sírok feltárása során előkerült edénytöredékek a római, valamint az Árpád-korra keltezhetőek. Előbbiek valószínűleg a sírok kiásása során keveredtek a sírok földjébe. Utóbbiak a később itt megtelepedett magyar népesség hagyatéka. Sajnos a feltárt terület nagysága nem teszi lehetővé, hogy az edénytöredékekkel jelzett korabeli objektumokat értelmezzük, illetve a település kiterjedését, élettartamát stb. értékeljük.

¹¹ GARAM 1995. 286–290.; KOSTYÁL 1984

¹² SZŐKE B. M. 1992. 847–850.

¹³ A merev fémcsővel fülbevalók összefoglalása, feldolgozása önálló közlemény keretében történik majd.

¹⁴ CS. SÓS 1958 13. 5. kép 1a–b.

¹⁵ GARAM 1980. 164.

¹⁶ KOVRIG 1963. 164.

¹⁷ ČILINSKA 1975. 72.

¹⁸ ČILINSKA 1973. 18., Taf. XLIII. 11.

¹⁹ TÖRÖK 1998. 40. Taf. 28. 234/1.

²⁰ TÖRÖK 1998. 43. Taf. 31. 266/1.

²¹ TÖRÖK 1998. 50. Taf. 37. 352/1.

²² TÖRÖK 1998. 51. Taf. 38. 360/1.

²³ TÖRÖK 1998. 57. Taf. 45. 426/1.

²⁴ GARAM 1972. 138., 10. ábra 21–22.

²⁵ LIPP 1884. 261. számú rajz és 32. Kiss Gábor vizsgálata szerint a fülbevaló a Keszthely-városi temetőből került elő 1879. novemberében. (KISS 1999. 2. kép Gy.)

²⁶ A gyöngyök csekély száma alapján arra is gondolhatunk, hogy ezeket eredetileg talán a ruhára varrták fel, díszítésként.

²⁷ PÁSZTOR 1996. 49.; VIDA-VÖLLING 2000. 88.; PÁSZTOR 2001. 95.

²⁸ PÁSZTOR 2003. 337.

²⁹ Orsók viseletéről, sírba helyezéséről GARAM 1972. 177.; BALOGH–PINTÉR 1998. 113.

³⁰ A 4. sírból előkerült téglalap alakú csat hátoldalán textil nyomok maradtak meg.

FURTHER FINDS FROM THE AVAR AGE IN VESZPRÉM COUNTY II THE AVAR GRAVES OF KAPSA STREET, NEMESVÁMOS

With the disclosing of the graves from the Avar Age in Nemesvámos, we continue the corpus-like publication of the graves and cemeteries from the Avar Age, which have been found in the last few decades in Veszprém County.

Nemesvámos is a village that can be found in the neighbourhood of the southern part of Veszprém, next to the road connecting Veszprém and Tapolca (Fig.1.). A part of this cemetery from the Avar Age has been known for a long time in the specialized literature. The cemetery was found at Nagyközi-field, which is known for its finds from the prehistoric, Roman and Arpadian Ages. But until this time we have not had any finds from the migration period.

The site is situated at the south-eastern border of Nemesvámos, on a hill that descends mainly from the north-east to the south-west, and the hill is situated to the east from the road that goes through Nemesvámos towards Veszprém-fajs. (Fig.2.) At the end of the 90s, the fields that had been under crop became inner-city areas. The area was divided up and new streets were created (Patak, Baláca, Kapsa Street). The patches were sold by the local self-government to private individuals.

At the end of 2001, the proprietors in the area, enclosed by the three streets started earthwork for the public utilities without permission. The workers of the museum had to stop these works (Fig. 3.) Preceding excavations took place in the streets between May 14 and July 15, 2002.

The graves of the Avar Age were found in Kapsa Street, in stretch of land, which was marked by poles 5 and 4 (the topographical lot number of the place is 932/96). The distance between the two poles was 20 metres, the indicated track was 7 metres wide. Until the earthworks were halted in 2001, at least one grave had been demolished in Kapsa Street (grave 10). During the excavation in Baláca Street, no graves were found. In 2003, during the preceding excavations in Baláca Street and Kapsa Street, no further graves were found, so it is presumed that the remaining burial places can be found mainly in the places east and north of Kapsa Street. In the marked area, 14 graves were found (Fig. 4.)

BURIAL CUSTOMS

In the graves of the part of the cemetery, it is usual to find graves lying W;SW-E;SE. It can be observed in nine cases (graves 3., 4., 6., 7., 11., 12., 13., 14. and 15.) Opposite that is NE-SW burials is observed only in case of grave 2. The WE burial is the characteristic of the early Avar period, still it can also be found in ninth century burials. Deviation from the WE line to the south is the characteristic of graves from later times. The finds of the graves of Nemesvámos prove that they were graves of the later period. The NE-SW direction of grave 2 is the opposite of the usual graves. Such opposite graves can be found in almost every cemetery, mainly at the side of the graveyard, as it is in the case of the grave found in Nemesvámos.

The shape of the graves, where data were provided, was mainly a rectangular pit grave. The graves of the adults were usually 150 cm deep and the graves of the children were a bit shallower.

The skeletons, where data were provided, were lying stretching out on their backs. The skull was either tilting to the right (2., 3/b. skeleton, 6., 11.) or to the left (4., 7., 8.) In the case of grave 13, the skull was found 18 cm above the rest of the body, which may have been due to some disturbance caused by an animal.

The bones of the arms were mainly stretching out beside the body. Different positions do not represent burial customs. The right forearm bones of skeleton 3/b were placed on the pelvis, so that the skeleton could be placed right next to another one. In grave 7, the arm bones were tight to the body, which means that they might have been wrapped in a blanket at the time of the burial.

In connection with the graves of Nemesvámos, there is no evidence referring to coffins, however, clay "stripes" were found while unearthing two graves. It is possible that they were originally the remains of some organic (?) material, which was used to cover or wrap up the skeleton.

In grave 3, family burial (man, woman and child) was unearthed. The dominant male skeleton is on the right-hand side of the grave pit. Very close to him, party in the arms of the man, the skeleton of the woman was found. The child was placed at the feet of the adults. Mass burials are characteristics mainly of the late Avar Age. It can be explained with the growing number of epidemics, while Peter Tomka claims that it is also possible that it is due to the chaotic historical and social circumstances of the late Avar Age. They might have brought about abnormal reactions within a community: the number of suicides and violence through revenge increased. The family grave (3.) of Nemesvámos may be connected such events as well.

There was no grave furniture found in child graves 5., 9., 16. and in grave 15., which was disturbed by a pit from the Arpadian Age. The same thing happened with grave 10., which was totally destroyed when the pipeline for the water was built.

In none of the family burials of Nemesvámos were grave furniture and pottery found. Animal bones were found in five graves.

There is no sign of contemporary disturbance or plunder of the graves. Graves 13., 2. and 8. were disturbed by an animal and the same thing might have happened to grave 11. Grave 15. was disturbed when a pit from the Arpadian Age was dug out, while grave 10. was disturbed in Modern Times, although only the place could be recorded.

According to the finds, there were four women (graves 6., 11., 13. and 14), two men (graves 4. and 12.), four children (graves 5., 7., 9. and 16) buried in the graves. Graves 2., 8.(?), 10. and 15. were of adults. Family burial took place in case of grave three including a man, a woman and a child.

As for the structure of the cemetery we have very few data. It seems that the graves were places very close to each other in a WE line. It is almost certain that the western and southern parts of the cemetery were excavated. Additional grave are to be expected north and east of the finds, which have been unearthed.

THE ANALYSIS OF THE FINDS

Out of the fifteen excavated graves, ten contained considerable supplementary findings. Graves 5., 9., 10., 15. and 16. did not have any.

1. Earrings

In the cemetery of Nemesvámos, earrings were found in seven graves, which can be categorised into three types. Except from grave 6., in all the other cases only one earring was placed on either side of the skull.

Five graves contained undecorated earrings (2., 6., 7., 11. and 12.) In all cases they were made of bronze wires having the diameter of 1.5 cm. These undecorated earrings have no significant value. It is questionable whether the person lying in grave 7., wore these bronze rings as earrings or as a part of the necklace.

In graves 6. and 13. earrings of S-shaped ends were found. This type of earring, and usually wire jewels, were common mainly in Transdanubia, especially in the areas under Frank authority. Slavic immigrants coming from the territory of the Carolingian Empire might have brought them to the Carpathian Basin. Then they ended up in the northern territories and the areas east of the Danube from Trandanubia. Their appearance, based on the supplementary finds, dates back to the beginning of the ninth century, and this fashion can be traced all the way to the middle of the ninth century.

Grave 14. contained an earring with a cone-shaped pendant, which was decorated with small granules made of bronze. The bottom of the cylindrical pendant is cone-shaped, closed down with a semi-sphere. Its surface is decorated with triangle-shaped granules. The stiff earrings with pendants have different variations as far as their shapes and decorations are concerned. The type made of gold and having a cylindrical pendant appeared in the Avar culture in the seventh century, especially among women, but it could

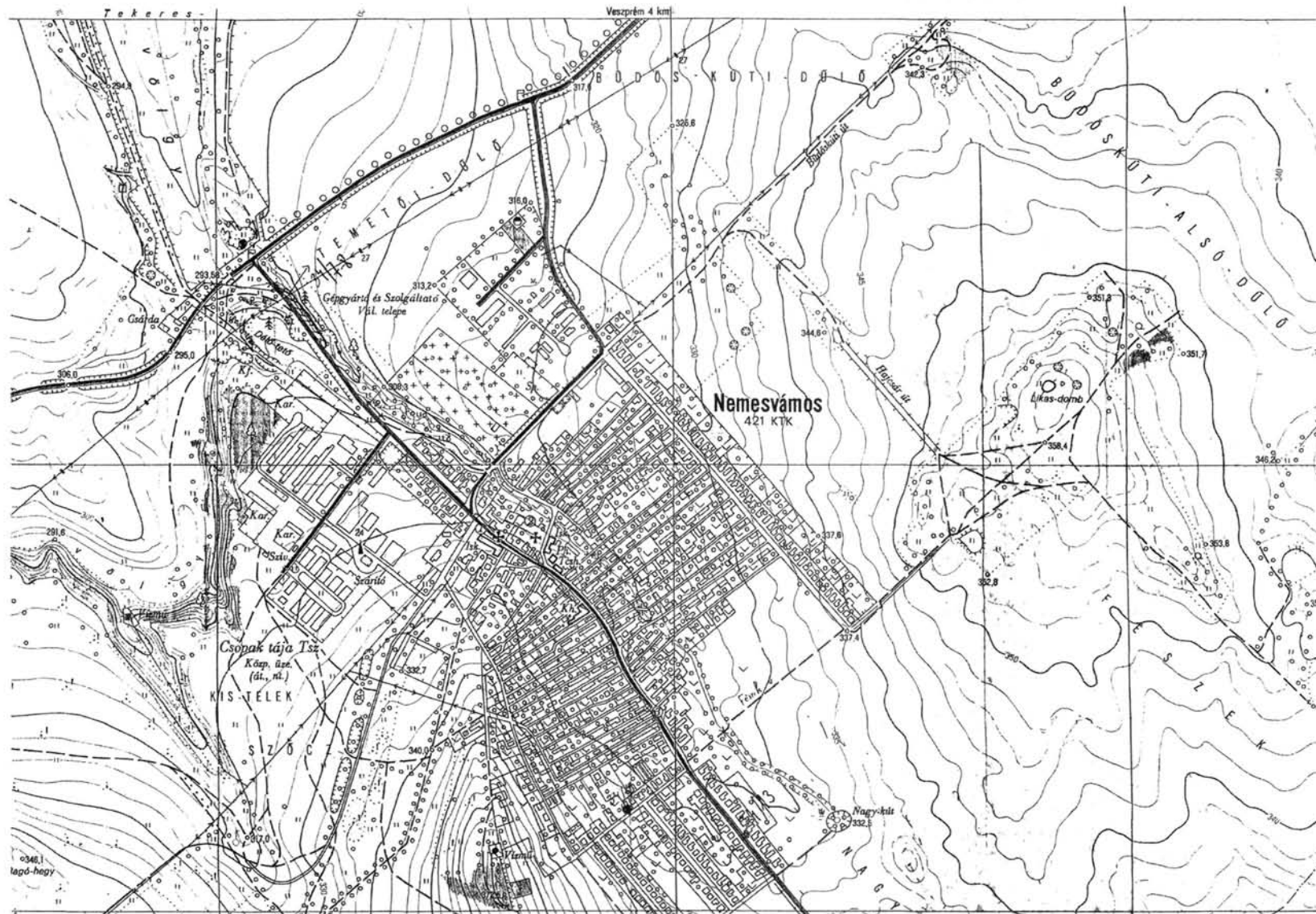
also be found in the first half of the eighth century as well. Similar cone-shaped earrings were found in six cemeteries. Most of these earrings were made of gilded bronze. These graves date back to the end of the seventh and the middle of the eighth century according to the supplementary finds. The earrings of Nemesvámos were buried presumably later, around the end of the eighth century.

In four graves (6., 7., 11. and 14.), black, yellow, green or brown mush beads were found. In grave 7., greenish-white and yellow, watermelon-seed shaped beads were also found. In grave 6., black, cylindrical white striped and yellow, spotted beads were unearthed as well.

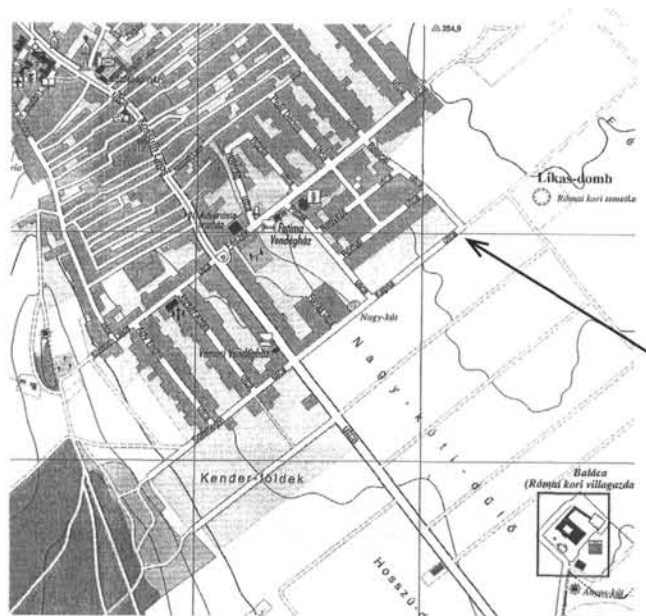
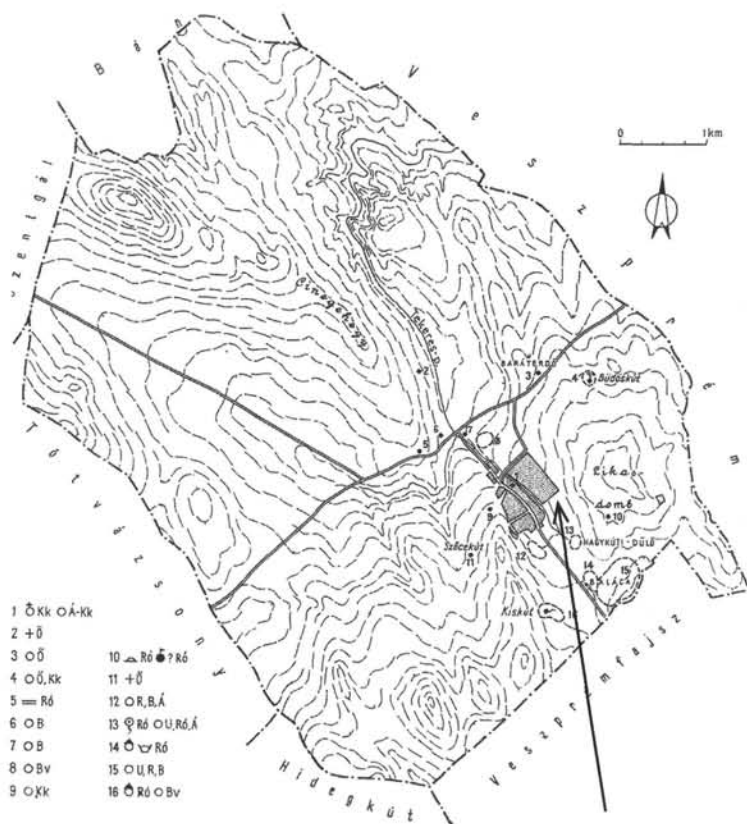
The finds in the women's graves and the other supplementary findings (iron knives, rings, clips, needle-case, spindle buttons) prove that the women of the Nemesvámos community wore usually one, rarely two earrings, and mainly necklaces made from mush beads. Maybe women of higher ranks wore belts with iron straps, to which iron knives in wooden cases were attached together with some other objects. The needle-case and the spindle buttons refer to the fact that the women dealt with spinning, weaving and sewing similarly to women of other communities from the Avar period.

As for the men's graves, the supplementary finds of the graves (iron knives, clips and rings) that the man of Nemesvámos wore earrings and textile clothing, which was fastened with a 3 cm wide belt. It was supplemented by a belt, which was held together with an iron buckle. On the belt, they had iron knives in wooden cases and they were attached to the belt, together with haversacks, with iron rings. Their clothing corresponds with the clothes worn by poor communities dealing with animal husbandry in the late Avar period.

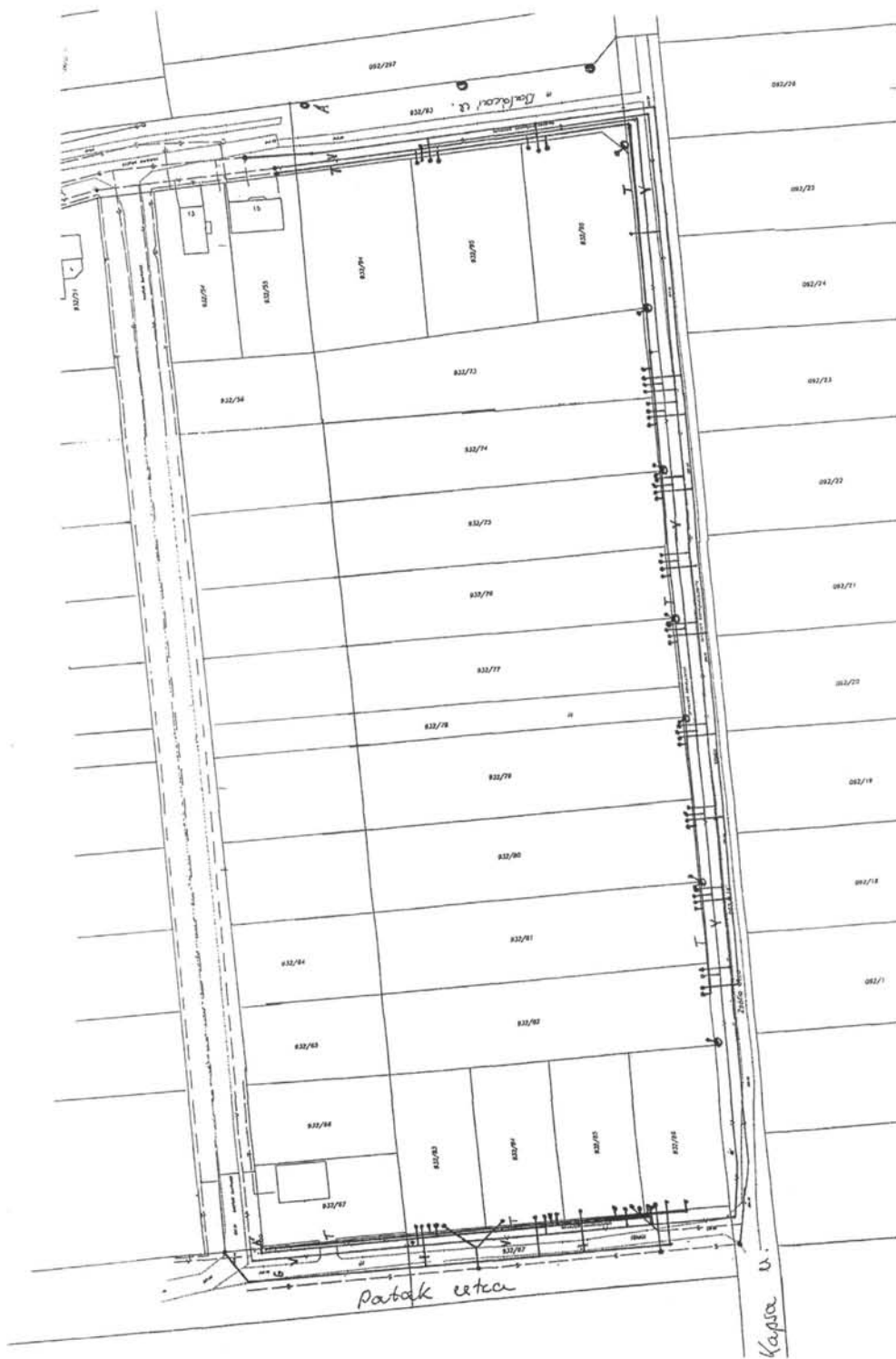
There is no reason draw conclusions from the sites of Kapsa Street, Nemesvámos. Based on the finds, we can say that the known burials date back to the end of the eighth and the beginning of the ninth century. The Avar community living here led the usual settled, peaceful lifestyle with animal husbandry, growing and utilizing crops. This lifestyle was dominant in the late Avar period. Their homes might have been in Balácapusza nearby, where the remains of the Roman dwelling places made it possible for the Avars to live in. This pattern was very similar in other parts of Transdanubia.

1. ábra. Nemesvámos község földrajzi elhelyezkedése
 Figure 1. The geographical location of Nemesvámos

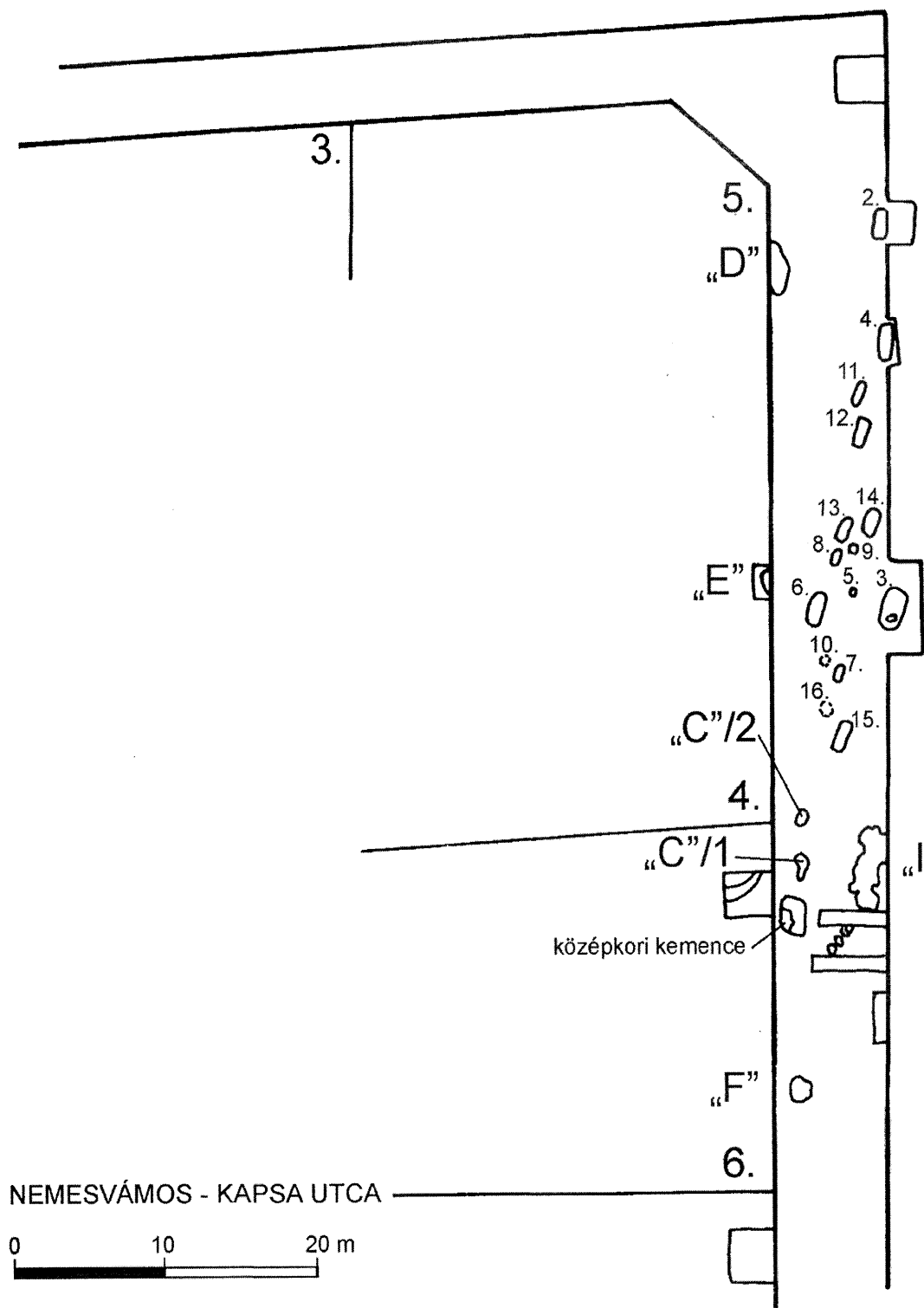
2. ábra. Nemesvamos lelőhelyei. (Magyarország Régészeti Topográfiája 2. és a „Tájoló”
 (Térképészeti Iroda 2006-os térképe alapján)
 Figure 2. The sites of Nemesvamos. (Based on the Archeological Topography of Hungary 2.
 and mape of „Tájoló” Cartographical Agency in 2006)

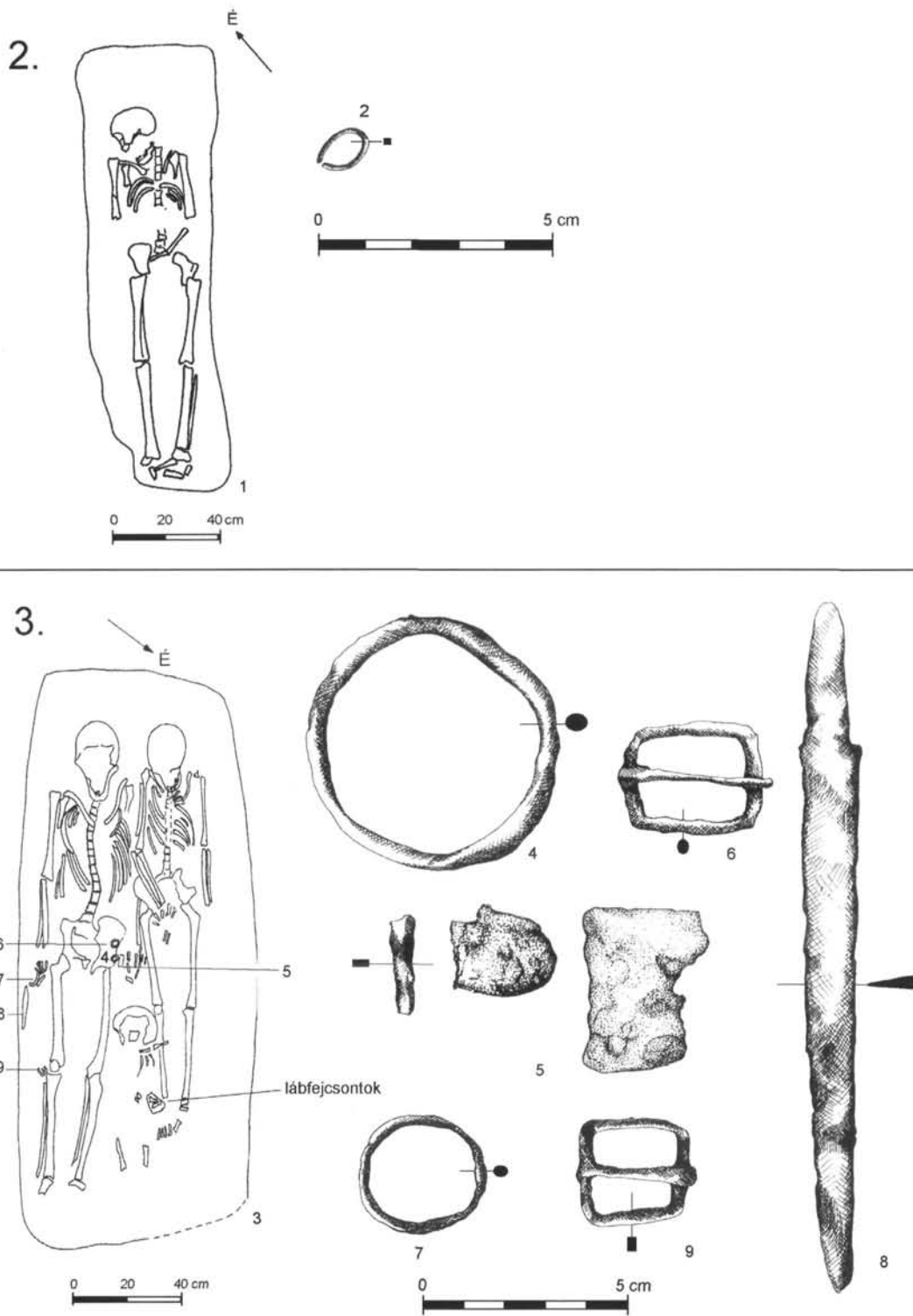
3. ábra. Belterületbe vont, felparcellázott terület helyszínrajza és a közművek nyomvonalai a Balácsa, Kopsa és a Patak utcában

Figure 3. The lay-out of the incorporated and parcelled area and the track of utilities in Balácsa, Kopsa and Patak Streets

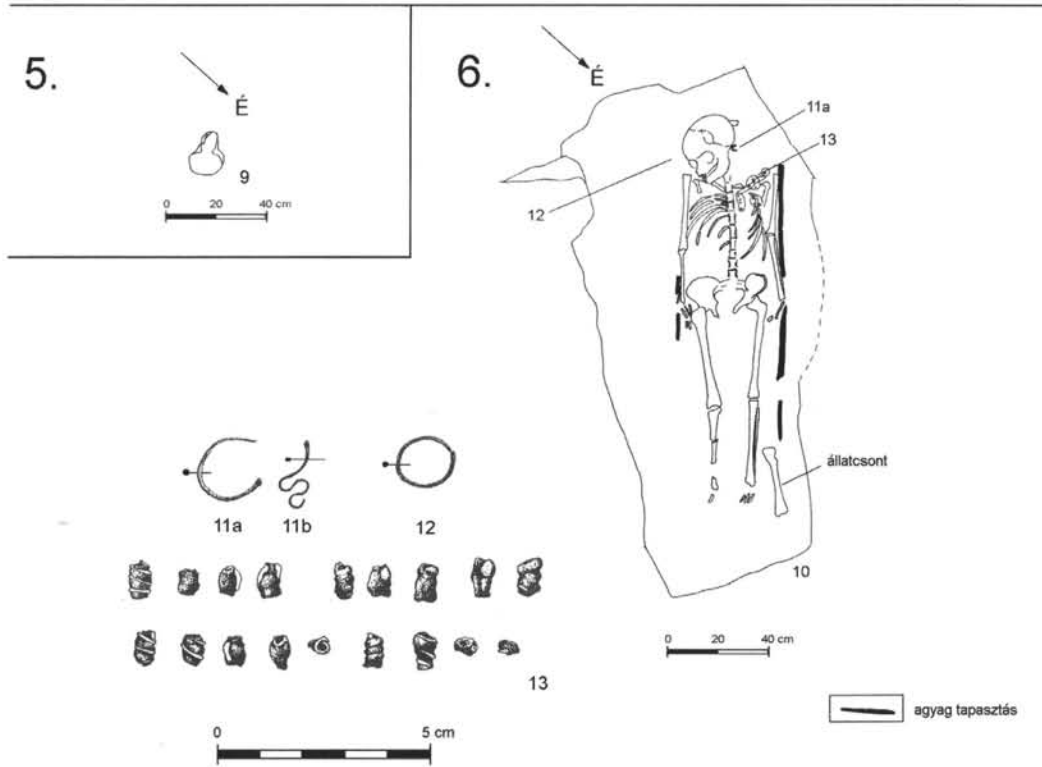
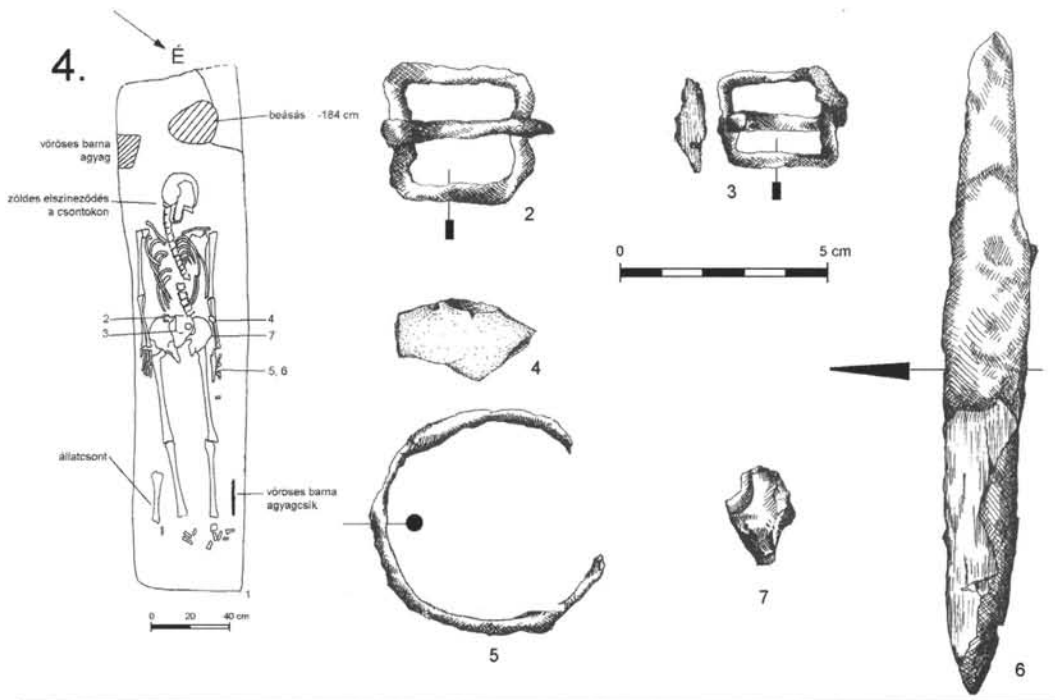

4. ábra. Az avar kori sírok elhelyezkedése a Kopsa utcában (Rajz: Trexlerné Szlezák J.)
 Figure 4. The location of the graves from the Avar period in Kopsa Street (Drawing by Trexlerné Szlezák, J.)

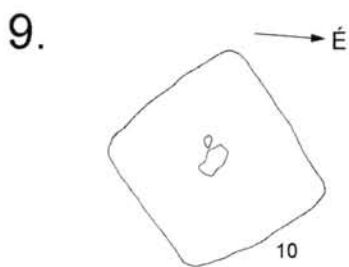
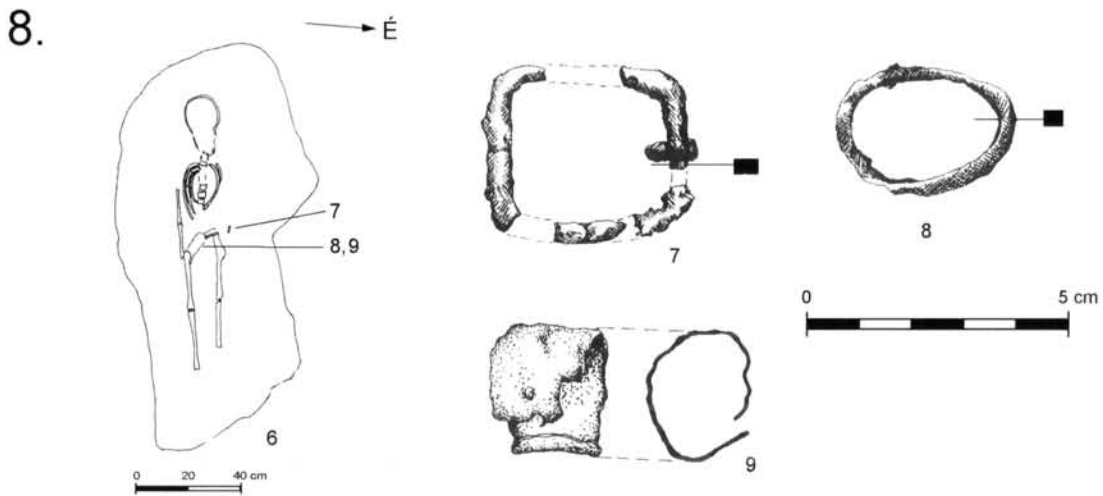
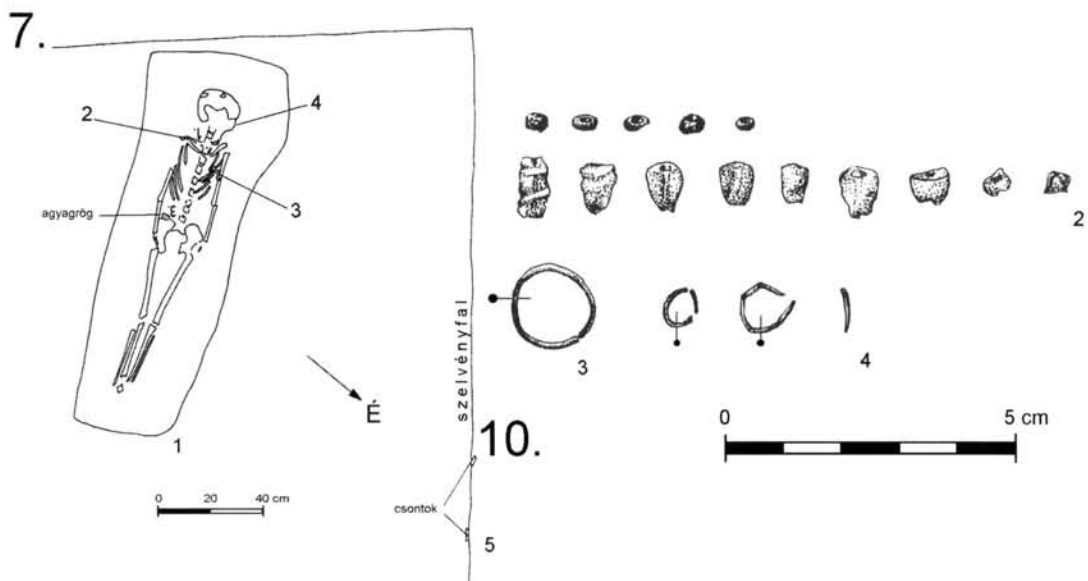

5. ábra. 1–2.: 2. sír rajza és lelete; 3–9.: 3. sír rajza és leletei (Rajz: Trexlerné Szlezák J.–Varga J.)
 Figure 5. 1–2.: The drawing and the finds of grave 2; 3–9.: The drawing and the finds of grave 3. (Drawing by Trexlerné Szlezák, J. – Varga, J.)

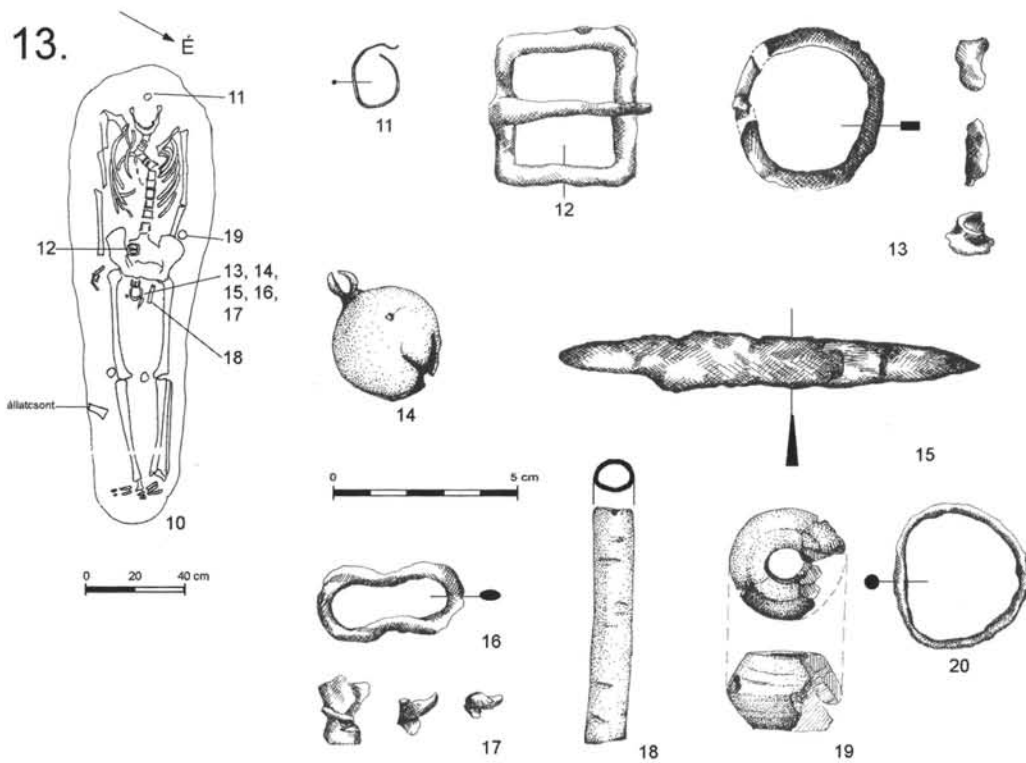
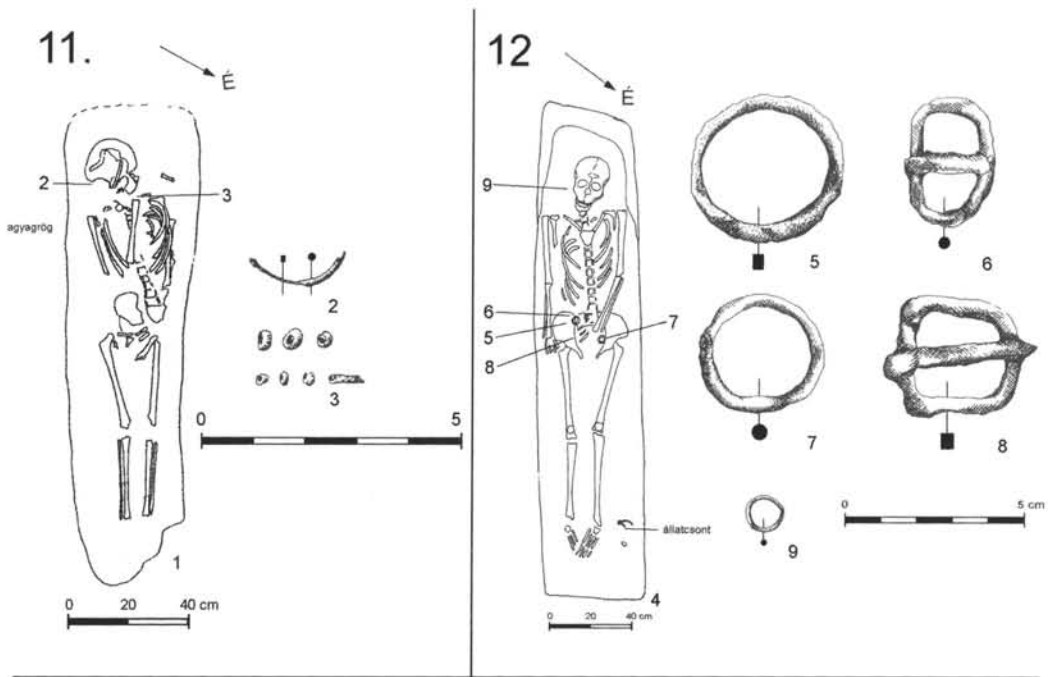
6. ábra. 1–8.: 4. sír rajza és leletei; 9.: 5. sír rajza; 10–13.: 6. sír rajza és leletei
(Rajz: Trexlerné Szlezák J.–Varga J.)

Figure 6. 1–8.: The drawing and the finds of grave 4; 9.: The drawing of grave 5; 10–13.: The drawing and the finds of grave 6. (Drawing by Trexlerné Szlezák, J. – Varga, J.)

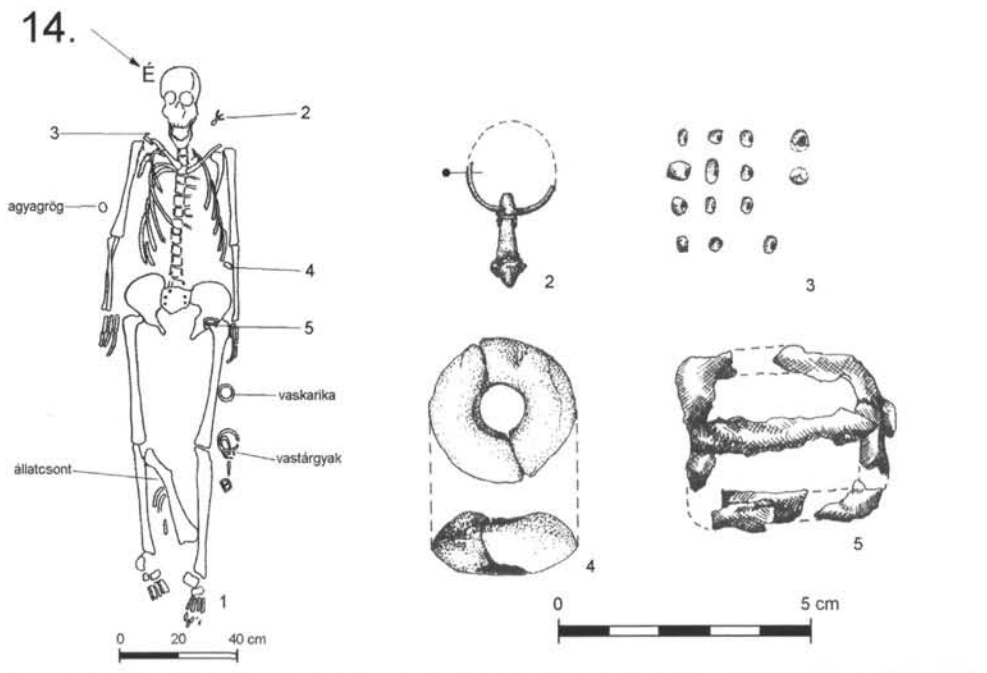
7. ábra. 1–4.: 7. sír rajza és leletei; 5.: 10. sír rajza; 6–9.: 8. sír rajza és leletei; 10.: 9. sír rajza
(Rajz: Trexlerné Szlezák J.–Varga J.)

Figure 7. 1–4.: The drawing and the finds of grave 7; 5.: The drawing of grave 10; 6–9.: The drawing and the finds of grave 8. 10.: The drawing of grave 9. (Drawing by Trexlerné Szlezák, J. – Varga, J.)

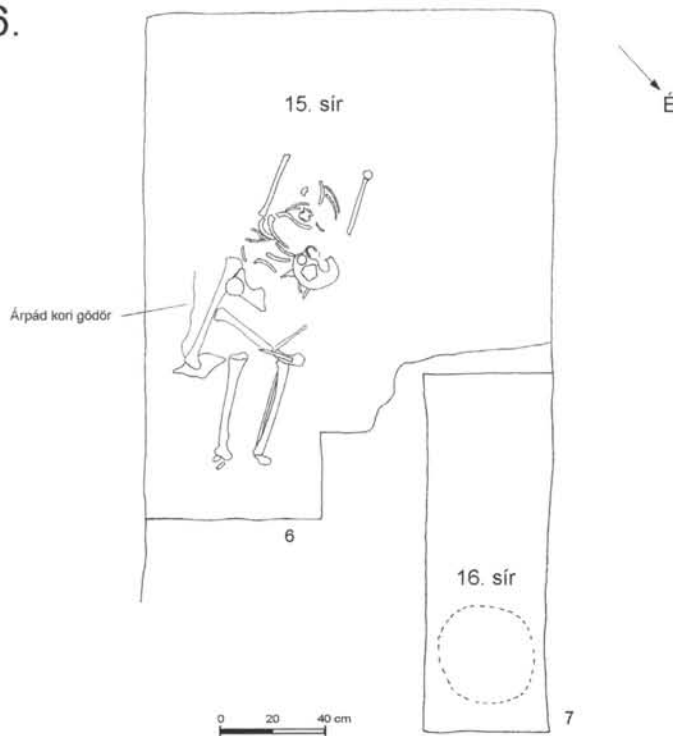

8 ábra. 1–3.: 11. sír rajza és leletei; 4–9.: 12. sír rajza és leletei; 10–20.: 13. sír rajza és leletei
(Rajz: Trexlerné Szlezák J.–Varga J.)

Figure 8. 1–3.: The drawing and the finds of grave 11; 4–9.: The drawing and the finds of grave 12; 10–20.: The drawing and the finds of grave 13. (Drawing by Trexlerné Szlezák, J. – Varga, J.)

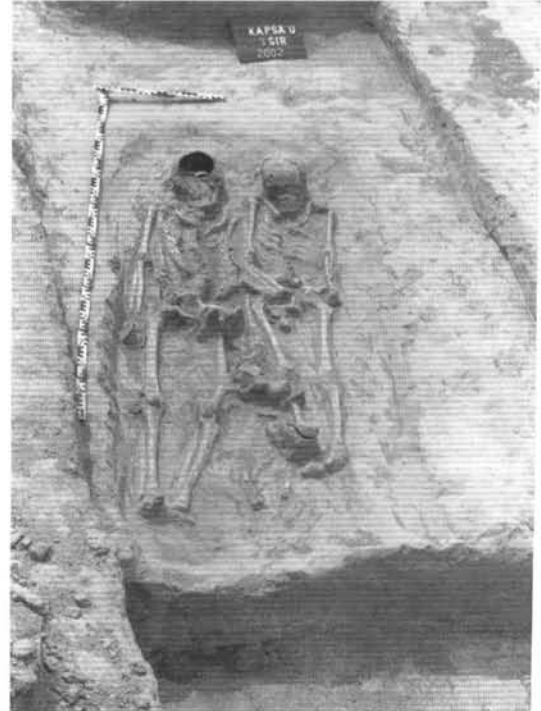
15-16.

9. ábra. 1–5.: 14. sír rajza és leletei; 6.: 15. sír rajza; 7.: 16. sír rajza (Rajz: Trexlerné Szlezák J.–Varga J.)
 Figure 9. 1–5.: The drawing and the finds of grave 14; 6.: The drawing of grave 15; 7.: The drawing of grave 16.
 (Drawing by Trexlerné Szlezák, J. – Varga, J.)

10. ábra. 2. sír (Fotó: Palágyi S.)
Figure 10. Grave 2. (Photo by Palágyi, S.)

11. ábra. 3. sír (Fotó: Palágyi S.)
Figure 11. Grave 3. (Photo by Palágyi, S.)

12. ábra. 3. sír részlete (Fotó: Palágyi S.)
Figure 12. The details of grave 3.
(Photo by Palágyi, S.)

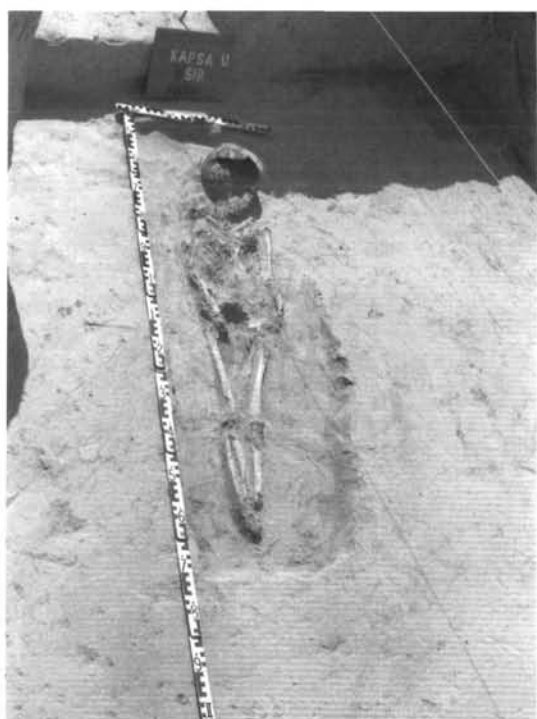
13. ábra. 4. sír (Fotó: Palágyi S.)
Figure 13. Grave 4. (Photo by Palágyi, S.)

14. ábra. 4. sír (Fotó: Palágyi S.)
 Figure 14. The details of grave 4.
 (Photo by Palágyi, S.)

15. ábra. 6. sír (Fotó: Palágyi S.)
 Figure 15. Grave 6. (Photo by Palágyi, S.)

16. ábra. 7. sír (Fotó: Palágyi S.)
 Figure 16. Grave 7. (Photo by Palágyi, S.)

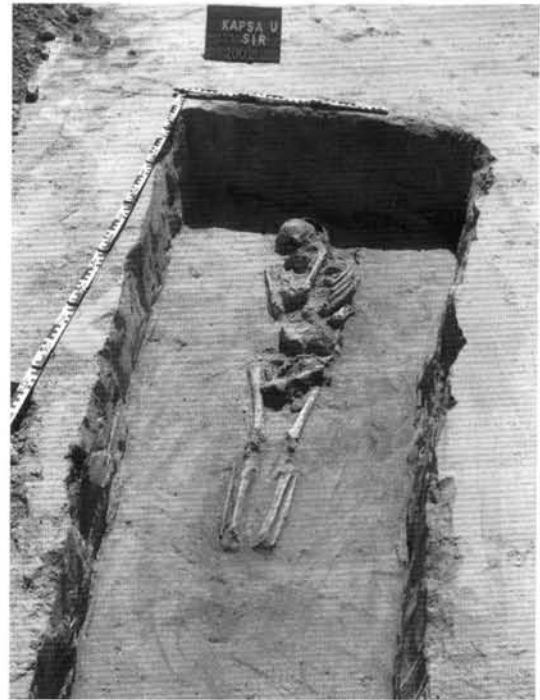

17. ábra. 7. sír részlete (Fotó: Palágyi S.)
 Figure 17. The details of grave 7.
 (Photo by Palágyi, S.)

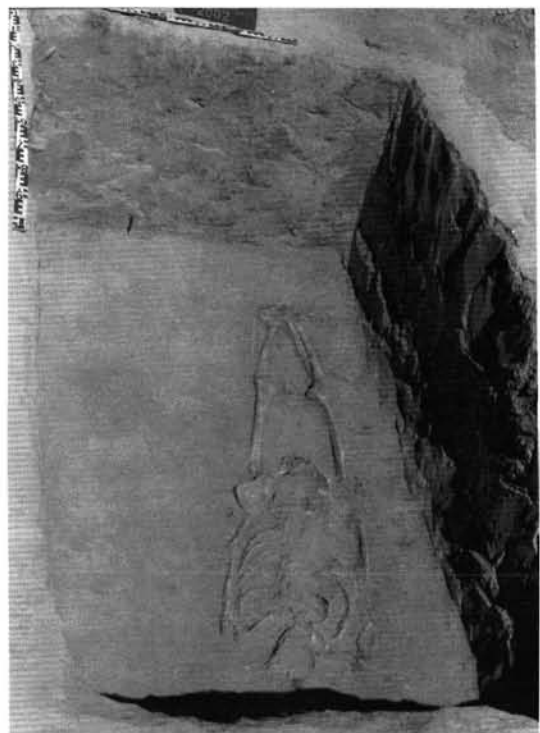
18. ábra. 8. sír (Fotó: Palágyi S.)
Figure 18. Grave 8. (Photo by Palágyi, S.)

19. ábra. 11. sír (Fotó: Palágyi S.)
Figure 19. Grave 11. (Photo by Palágyi, S.)

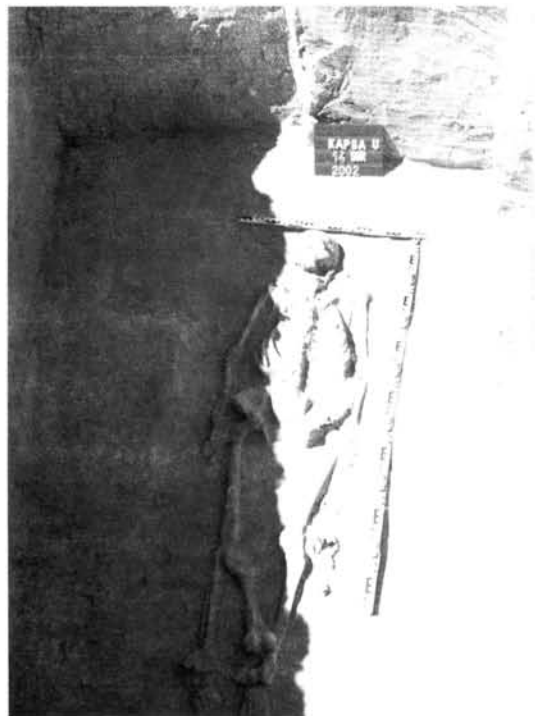
20. ábra. 12. sír (Fotó: Palágyi S.)
Figure 20. Grave 12. (Photo by Palágyi, S.)

21. ábra. 13. sír (Fotó: Palágyi S.)
Figure 21. Grave 13. (Photo by Palágyi, S.)

22. ábra. 13. sír részlete (Fotó: Palágyi S.)
Figure 22. The details of grave 13.
(Photo by Palágyi, S.)

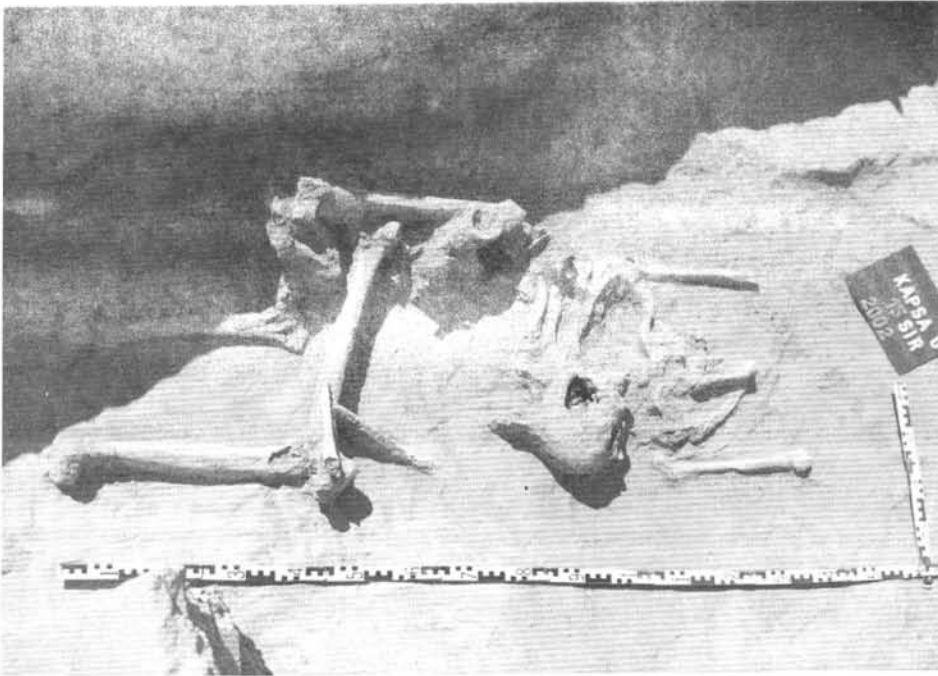
23. ábra. 14. sír (Fotó: Palágyi S.)
Figure 23. Grave 14. (Photo by Palágyi, S.)

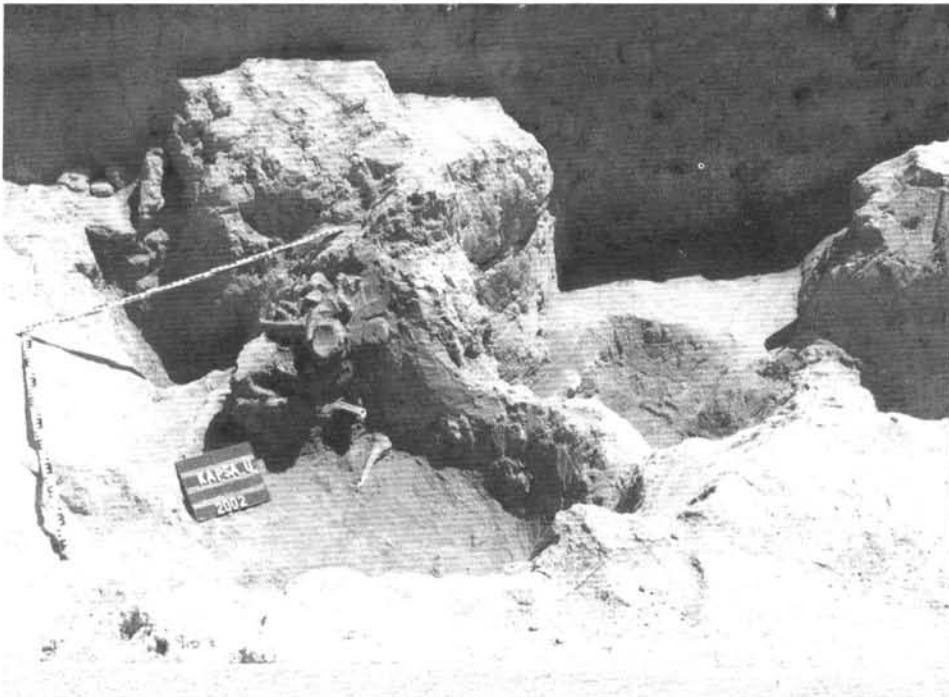
24. ábra. 14. sír részlete (Fotó: Palágyi S.)
Figure 24. The details of grave 14.
(Photo by Palágyi, S.)

25. ábra. 14. sír részlete (Fotó: Palágyi S.)
Figure 25. The details of grave 14.
(Photo by Palágyi, S.)

26. ábra. 15. sír (Fotó: Palágyi S.)
Figure 26. Grave 15. (Photo by Palágyi, S.)

27. ábra. 16. sír (Fotó: Palágyi S.)
Figure 27. Grave 16. (Photo by Palágyi, S.)

